

OPSTELLEN

OVER

DE

CHRISTELIJKE
OPVOEDING

B. Florijn

V

Zuigeling en kleuter (2)

Na hetgeen we in het vorige hoofdstuk gezegd hebben over de zuigeling en de kleuter, willen we in dit hoofdstuk toch nog iets zeggen over de kleuter. Op de kleuterschool en de lagere school (de basisschool) wordt tegenwoordig veel geklaagd over het gedrag van de kleuter. Steeds wordt dan gezegd, dat het kind veranderd is de laatste jaren. En die verandering schijnt geen verandering ten goede geweest te zijn. Men klaagt erover dat het kind niet meer kan luisteren. Het heeft meer moeite om zich te concentreren. Het heeft ook veel minder ontzag voor de onderwijzers en onderwijzeressen.

In hoofdstuk I hebben we gezien, dat gehoorzaamheid het eerste beginsel in de Christelijke opvoeding is. En nu is juist de gehoorzaamheid tegenwoordig sterk in het geding. Het gezag is in het geding. En met het verval van het gezag, verviel ook de gehoorzaamheid. De gehoorzaamheid, die van het kind geëist wordt volgens het Woord des Heeren en het gezag waarmee de ouders bekleed zijn op grond van Gods Woord. Opvoeding is vervallen, ontwikkeling is er voor in de plaats gekomen. We willen er wat op in gaan.

Het eerste
beginsel in de
Christelijke
opvoeding

Gehoorzaamheid

Eerst een enkele opmerking over gehoorzaamheid. En dan behoren we uit te gaan van de gehoorzaamheid van de Zoon van God. Van die gehoorzaamheid lezen we in Filippensen 2:8: "En in gedaante gevonden als een mens, heeft Hij Zichzelf vernederd, gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, ja, den dood des kruis-

Filip. 2:8

ses." Dat staat geschreven van de Zoon van God. Dacht u dan, dat het mogelijk zou zijn, voor een kind des Heeren, dat het de gehoorzaamheid niet kende. De wezenlijke gehoorzaamheid. Zo, dat "die vader of moeder liefheeft boven Mij, Mijns niet waardig is." Dat is een levende realiteit. Dat kent ieder kind des Heeren. Dat heeft hij ervaren. Hij heeft afstand mogen doen van al de zijnen, van al de schepselen, hij heeft maar één Heere. Een Heere, Die hij alléén dient en gehoorzaamt, ondanks alles en een ieder. Dacht u, dat een kind des Heeren dan niet in de opvoeding van zijn kinderen als een afschaduwing, als een afspiegeling, gehoorzaamheid van zijn kinderen zou eisen? Dacht u, dat dat mogelijk zou zijn, de Meester, Die gehoorzaam geweest is "tot den dood, ja, den dood des kruises", en een kind dat zich aan die gehoorzaamheid onttrekt. En nu kunnen we wel weer allerlei voorwendelen bedenken, maar het staat in het Woord des Heeren. Lees Efeze 6:1 en 2: "Gij kinderen, zijt uw ouders gehoorzaam in den Heere, want dat is recht. Eer uw vader en moeder ..." Dat is het eerste.

Wezenlijke gehoorzaamheid
Matth. 10:37
Filip. 2:8
Ef. 6:1, 2

Professor Gunning heeft eens gezegd: "Er is geen gewichtiger, geen wezenlijker, geen centraler begrip in de opvoeding dan gehoorzaamheid." Hij haalt een uitspraak aan die als volgt luidt: "Gehoorzaam zijn, dat wil zeggen: de liefde geen hinderpaal in de weg leggen." En als we daar nu eens goed over nadenken, dan is dat waar. Maar dat is dan wel een ontzaglijke genade. Een wonderlijk geschenk. Een voorrecht, onuitsprekelijk groot. Dat niet behoeven te doen: een hinderpaal in de weg leggen voor de uitvloeijing der liefde. Wat een wonderlijke zaak is dat: gehoorzaam gemaakt te zijn. Daarom is ongehoorzaamheid zo'n ontzettende zaak. Ongehoorzaamheid en dat van een schepsel. Dat is: niet afhankelijk willen zijn. Dat is: geen schepsel willen zijn. Dat is: zich losgemaakt hebben van zijn Schepper. Dat is hoogmoed. Dat is de wortelzonde. Dat is niet willen: "Uw wil geschiede." Nooit.

Matth. 6:10

Geloofsgehoorzaamheid
Gehoorzaamheid is ten diepste geloofsgehoorzaamheid. En dat is geen vrucht van onze akker. Dat is loutere genade. Wondergroot. En daarom ook in afgeleide zin, onze kinderen komen nooit uit zichzelf tot gehoorzaamheid. Nooit tot die gehoorzaamheid, die wij hebben te eisen. Ze zullen daartoe opgevoed moeten worden. En misschien is dan wel de eerste stap, dat ze bij ons zien, wat het is, verzwolgen te zijn door de Liefde, die mogelijk geworden is door de vervulling van de Gerechtigheid. Daarom zal ook de eerste stap

zijn in de opvoeding tot gehoorzaamheid: overtuigd te worden van de rechtvaardigheid van de eis der ouders en van de liefde der ouders. Een rechtvaardige eis

Is het een wonder, dat tegenwoordig de gehoorzaamheid van het kind afneemt. En weer kunnen we ons afvragen voordat we een enkele andere oorzaak noemen: wat heeft het kind ervaren aan ons, gezien in ons, van die gehoorzaamheid. Dat eerst. En verder, het kind is altijd geboren uit en opgevoed door een vroeger geslacht en staat van dag tot dag en van uur tot uur onder de invloed van een maatschappij, die zij niet gemaakt heeft, maar al bestaande aange troffen heeft. Een maatschappij, die het beslag van het Woord des Heeren en van de levenswandel die daarvan uitging, verloren is. Ten dele hebben we ons dat laten ontnemen, ten dele zijn we het allengskens verloren zonder het op te merken, ten dele hebben we het met vreugde ingeleverd. We zijn veel te lang meegegaan. We hebben ook veel te lang meegedaan. Waar ligt de schuld. Bij de ouders. Bij het kind. Maar ook bij diegenen die ons in de dienst des Heeren hadden moeten leiden.

Een der oude Schotse leraars heeft eens opgemerkt (het was omstreeks 1670): "Onze leraars waren onze trots en nu heeft de Heere ze van ons genomen." Datzelfde kunnen wij ook zeggen. Men kan nu zeggen met het woord van ds. van der Groe: "Nu zullen de onbegenadigde leraars druk voort prediken zonder God te kennen en nu zal er een vloek liggen in deze middelen der genade, dat zij geen vrucht meer zullen doen en geen zegen meer zullen hebben." Laten we dit eerst opmerken. Nu kunnen we zeggen dat dit is: de schuld op anderen werpen. Men kan ook zeggen: nu komt de vijandschap openbaar. Al deze dingen kan men gerust zeggen, en het kan nog best waar zijn ook, maar het doet toch niets af van de waarheid. Heeft men het hart wel op de kudden gezet. Zijn onze leidlieden wel een wacht geweest ter bescherming van de leden van de kerk. De schuld ligt ook bij de ouders en ook bij het kind zelf. Vergelijk Spr. 27:23

Gehoorzaamheid en straf

De gehoorzaamheid verdween, de ongehoorzaamheid kwam er voor in de plaats. En op die ongehoorzaamheid volgde de straf niet

meer. In de Heilige Schrift, in Genesis 3, is dat wel zo, maar wij vinden het niet zo nodig. De Heere kan niet anders dan de zonde straffen. Doet Hij het niet, zo ware Hij geen God. Hij is heilig en rechtvaardig. Ongehoorzaamheid kan niet ongestraft blijven. Wij verloren zelfs de afschaduwing van Zijn handelen.

Straf en
beloning

Straffen is een algemeen menselijk feit. Er is te allen tijde gestraft. Door alle volken. Door hoog- en laagontwikkelden. Straffen is de vervulling van een plicht. Een plicht, die niet nagelaten mag worden. De mens in overtreding vraagt er om. En als hij er niet om vraagt, verdient hij het toch. Wie niet straft is in overtreding. Het kwaad moet worden gestraft. Er is vergelding: loon en straf. De Heere beloont en straft. Zou de mens het dan niet moeten doen. Straffen is maar niet iets dat van het goeddunken van de mens afhangt. Het is maar niet iets, dat hij al of niet doen kan. De Heere kan niet anders en de mens als Zijn schepsel mag ook niet anders. Het kind moet leren onderscheiden tussen goed en kwaad. Het jonge kind leert dat niet vanzelf, niet objectief de zaak beschouwend. Daarom moet het leren: kwaad is kwaad, goed is goed. Door straf en beloning.

Lichamelijke
tuchtiging

Bij die straf hoort ook de lichamelijke tuchtiging. Voor die lichamelijke kastijding zijn wij tegenwoordig veel te huiverig. Ze is toch naar de Heilige Schrift. Leest u het boek der Spreuken er maar eens op na. Wat kan bij de toepassing van lichamelijke tuchtiging de atmosfeer in het gezin niet wonderlijk opknappen en indien deze straf met enige wijsheid uit liefde wordt toegediend, dan ontstaat daardoor geen verwijdering tussen ouders en kinderen. Integendeel. Kinderen weten dan wel, dat ze het verdienen. Een hoogleraar in de psychologie zei eens - en wat is het waar - : "men moet zich hoeden uit woede of opwelling te tuchtigen, maar overigens kan men gerust zeggen, dat in de meeste kringen der huidige samenleving te weinig doortastend en prompt gestraft wordt in de eerste levensjaren." En hij gaat verder: "Ik heb het er graag voor over om als kinderbeul of barbaar bestempeld te worden, wanneer ik daarmee kan bereiken, dat die infantiele sentimentaliteit, die elke pijn aan het kind zou willen besparen, voor een stukje opgeruimd werd. Alsof zonder pijn ooit een flink mens tot ontwikkeling is gekomen."

Men kan de lichamelijke kastijding tegenwoordig vreselijk noemen, maar het Woord des Heeren is vreselijk. Een vloeker, die Gods Naam lasterde, moest gedood worden. En: "wie zijn vader of zijn moeder vloekt, diens lamp zal uitgeblust worden in zwarte duisternis." Gestenigd worden, omdat men de Naam des HEEREN lasterde. Gedood worden, omdat men zijn ouders vloekt. Gods Woord is vreselijk. Vreselijk ten opzichte van de ongehoorzaamheid. Vreselijk ook ten opzichte van het verwaarlozen van de lichamelijke straf.

Lev. 24:10-16
Spr. 20:20

In veel gezinnen mist de kleuter de zegen van de lichamelijke kastijding. En hij weet dat gemis goed uit te spelen. De kleuter voelt het wel aan dat vader of moeder hem toch geen behoorlijke afstraffing zullen geven. Hij weet al heel gauw, dat het met een gesprekje, met een begrijpelijk gesprekje, met een onderwijzend gesprekje, met een min of meer opvoedkundig gesprekje, zal aflopen. Weinig dingen zijn zo gevaarlijk, als dat alles maar bespreken. De kleuter gaat dan steeds verder en zo leert hij nooit waar hij aan toe is. Hij leert geen duidelijke grens kennen tussen het geoorloofde en het niet geoorloofde. Dat tijdrovende, eindeloze gepraat; het kleine kind vraagt er niet om en het schoolkind doorgaans ook niet. Daar was eens een al wat ouder kind. Het was onder behandeling van een hoogleraar in de opvoedkunde. Met dat kind was niet veel te beginnen. Toen - en het was niet in een driftopwelling, hoewel soms ook dat goed te begrijpen zou zijn en, indien verenigd met verontwaardiging over het gedane, ook niet af te keuren - toen er niets met dat kind te beginnen was, zei die hoogleraar: "Als je dan naar de ondergang wilt, ga dan maar naar de ondergang." En hij distantieerde zich van dat kind. Toen begon dat kind met wie niets te beginnen was, te huilen en het zei: "Ik kan van mijn vader alles krijgen, een fiets, een auto als het mogelijk was, maar ik heb nooit een pak slaag van hem gehad." Dat kind kon alles krijgen, maar niet een pak slaag, waar het zo eerlijk recht op had. Laten we er toch vooral steeds om denken, dat de ouder die zijn kind de straf onthoudt, - en daar hoort ook de lichamelijke kastijding bij -, dat die het kind de liefde onthoudt. En als men die straf dan uitdeelt, dan mag het in geen geval zo zijn, dat het kind ziet dat het ons leed doet. Zó wil men het desnoods dan nog wel tegenwoordig. Maar men late het kind weten, dat het niet om ons leed te vermijden die daad niet meer mag uithalen, maar dat die daad die het bedreven

Alleen maar
bespreken

heeft, verkeerd was en daarom niet getolereerd mag worden. Laten we toch niet alles willen oplossen met onze woorden, met onze zoetsappige woorden. Het is ook voor de kleuter een grote vermoeienis, een gezeur.

Gehoorzaamheid, eerbied en gezag

Opvoeden
tot eerbied

Eerbied is een woord dat vaak voorkomt in de Heilige Schrift. Het is nooit het menselijke begrip dat wij er van hebben. Het heeft altijd betrekking op het erkennen van de majesteit Gods. Daarom zijn er geen beleefder mensen dan waarachtig bekeerde mensen. De eerbied voor de ouders in de Heilige Schrift gaat zelfs zo ver, dat Cham vervloekt wordt vanwege de oneerbiedigheid ten opzichte van zijn vader Noach. Er is slechts één uitzondering: "Die vader of moeder liefheeft boven Mij, is Mijns niet waardig." Het eren van iemand, de eerbied voor iemand, in overeenstemming met de geboden des Heeren, is daarom altijd tot heil van de mens.

Gen. 9:25

Matth. 10:37

Het gezag

In veel gezinnen hebben de ouders het gezag weggegeven. Ook dat is op de scholen te merken. Het weggeven van het gezag, van het: 'het te zeggen hebben', maakt van het kind een ongedisciplineerd wezen. We merken het al op de 'kleuterschool' en we vinden het ook in onze 'lagere scholen'. Het kind is ongedisciplineerd geworden. Als men de wijze ziet waarop de kinderen somtijds de school binnenstormen - ook onze reformatorische scholen - dan kan men zich terecht afvragen of dat mag. Het gaat ook in tegen de structuur van de kleuter en van het schoolkind zelf. Het kind houdt van vaste regels. Regels waarvan het niet afwijken mag. Maar dan zullen die regels het kind bekend gemaakt moeten worden. Het moeten er niet te veel zijn, maar ze moeten wel consequent nageleefd worden. Zo moet het speelgoed opgeruimd worden door de kleuter. En men moet niet behoeven te bedelen, of het zijne majesteit het kind belieft zijn mond te houden. Het moet vanzelfsprekend zijn, dat het kind in de klas zijn mond houdt. Gruwelijk, kunt u weer zeggen, maar u moet zich dan wel afvragen, of die gruwelijkheid die u meent te bespeuren, mogelijk voortvloeit uit uw onvermogen om het kind te doen luisteren. Misschien zegt u: "Het kind moet eerst inzien, dat het rustig moet zijn." Toch is dat niet juist. Vorm en inhoud gaan bij het kind vaak nog samen.

Gewoontevorming en vaste regels

Vaste regels zijn gewenst voor het kind. Het weet dan waar het aan toe is. Dat geeft veiligheid voor het kind. Dat maakt het kind rustig. Het moet weten wat mag en wat niet mag. En daar heeft het zich dan aan te houden. Het kind moet weten waar het aan toe is, ook de kleuter. Daarom is de gewoontevorming van zo'n groot belang. We moeten er aan denken, dat ons lieve kind ook een boos hart heeft. Opvoeden is een zaak van ontzaglijk belang. Het is geen hobby, ook geen experiment, het is een goddelijke opdracht. Goede gewoonten hebben we ze te leren. Verkeerde gewoonten vinden ze wel uit zichzelf. En we hebben er goed aan te denken, dat het slechte voorbeeld veel sterker is dan het goede. De aard van het kind is als de onze. Ze deugt in geen enkel opzicht. Kweken we geen goede gewoonten aan, dan geven we het kind de gelegenheid louter als driftwezen te opereren. En het zal dat dan ook niet nalaten. We gaan hier even wat op in.

Gewoontevorming is van groot belang

De pasgeborene ervaart waarschijnlijk alleen een heel vaag gevoel. Er is nog geen herkennen, het weet nog niet van wachten, het kent nog geen afwachten, het heeft nog geen besef van tijd, weet nog niet van een verleden en van een toekomst. We zagen het reeds in hoofdstuk IV: de pasgeborene heeft nog geen referentiekader waar het op kan terugvallen. Daarom wil de pasgeborene directe behoeftebevrediging. Maar eigenlijk kunnen we nog niet spreken van willen. Beter is het misschien te zeggen: daarom staat de pasgeborene naar directe behoeftebevrediging. Zoals we zagen: honger wordt ervaren in zijn absoluteitheid, nat is volkomen natheid. De belevenissen zijn absoluut. Als de baby honger heeft, is hij honger met heel zijn bestaan, is heel zijn bestaan vervuld van honger. Uitstel is bij de baby onmogelijk, geduld een onbekende zaak. Daarom zal het moeten leren, wat 'geduld hebben' is. Maar dat leert de zuigeling niet uit zichzelf. Om dat te leren is er een zekere scheiding van de moeder nodig. Moeder moet leren wachten en het kind moet leren zich aan te passen. Met het oog op de zuigeling, veronderstellen we door zo te spreken al te veel bewustzijn, maar moeder moet leren wachten. Wachten de behoeften van het kind direct te bevredigen. Als een kind in de nacht huult, hoeft het niet terstond gevoed te worden. Het kind moet zich leren aan te passen. Dat aanpassen is in zekere mate een begin van zelfbeheer-

Leren wachten en aanpassen

sing. Daarom is het dus fout, het kind deze beperkingen niet op te leggen, het kind deze gelegenheid tot aanpassing te onthouden. Iemand heeft eens gezegd: "Alleen het lijden en de opoffering vermogen de mens groot te maken." Nu valt er op deze uitspraak wel wat af te dingen, maar er schuilt toch ook een zekere waarheid in.

Het is een goede gewoonte: leren wachten. Natuurlijk moet daar een zekere soepelheid bij betracht worden. En dat maakt het dan weer moeilijk. Wordt die soepelheid te groot, dan verwent men het kind, is ze te klein, dan ontstaat de mogelijkheid dat het kind angstig wordt. Daarom moet de beperking aangepast worden aan het draagvermogen van het kind. En nu klinkt dat alles heel weloverwogen, maar veel dingen zal de moeder onbewust doen. Ook het moederschap wordt ontvangen. We noemen deze dingen daarom, omdat men tegenwoordig vaak zo zoetsappig opvoedt. En daarmee zijn we weer terug bij die gedoseerde liefde, waarover we iets gezegd hebben, toen we het hadden over de geborgenheid en de veiligheid die de moeder moet geven. Men moet niet al te gevoelig zijn. Een zekere zakelijkheid moet de opvoeding van het begin af kenmerken. Een zekere nuchterheid. Dat is nodig voor het kind, opdat het opgroeie tot een gezond kind en dat is ook nodig voor de ouders, want anders kunnen ze zich elk ogenblik opmaken om te voldoen aan de behoeften van het kind. Een dosis nuchterheid blijft in de opvoeding vereist.

Een zekere
nuchterheid
vereist

Gewoontevorming is heel sterk vereist bij het slapen en het voeden. Dat zijn zo ongeveer de eerste dingen, die het kind nodig heeft. Daar moet de gewoontevorming beginnen. Rust, reinheid, regelmaat. Goede gewoonten zijn een weldaad voor het kind en voor de ouders. En dat blijven ze, totdat het kind tot een zeker bewustzijn van zichzelf begint te komen. Daar komt nog iets bij. Als eenmaal een slechte gewoonte heeft postgevat, dan zal het dubbel moeilijk zijn om het kind weer om te vormen en het goede gewoonten bij te brengen. Niet voor niets zegt de Schrift, dat in de opvoeding bijzondere nadruk gelegd moet worden op de periode van het jonge kind. "Leer den jongen de eerste beginselen naar den eis zijns wegs; als hij ook oud zal geworden zijn, zal hij daarvan niet afwijken."

De drie R's

Spr. 22:6

Gewoontevorming, vaste regels. Dat geeft rust voor het kind en tevens voor de ouders. En rust in de opvoeding is een heel belangrijke zaak. Nu is het natuurlijk wel zo, dat ieder kind wel eens moeilijkheden geeft en zijn ouders voor problemen stelt. Die moeilijkheden zijn goed voor de ouders en ze zijn goed voor het kind. Ze helpen het kind in de ontwikkeling. Ze maken die ontwikkeling in zeker opzicht mogelijk. Een overwonnen moeilijkheid is in zekere zin altijd een stap vooruit. Er is iets overwonnen. Elke moeilijkheid, die doorgemaakt is heeft betekenis voor de ontwikkeling. Betekent een stap verder. Zo is het zeker bij de verschillende perioden in de ontwikkeling. Elke periode geeft zijn eigen moeilijkheden, maar ook zijn eigen mogelijkheden. Zo is het ook bij het kleine kind. Eén van die moeilijkheden waardoor men als ouders soms wat uit het evenwicht raakt, is de koppigheid van het kleine kind.

Rust in de opvoeding

Koppigheid. Het lijkt wel ineens te komen. Nu moeten we er wel aan denken, dat het verschijnsel koppigheid bij het kleine kind wel wijst op een stap voorwaarts in de ontwikkeling. Doorgaans wijst koppigheid op onzekerheid. Men moet dan blijven staan waar men staat. Men kan niet ter linker- of ter rechterzijde gaan zonder gezichtsverlies. Die soepelheid mist men. Zo is het ook bij het kleine kind. Het moet blijven staan waar het staat. Er is dus een onzekerheid. Hoe komt dat. Het kleine kind gaat zich losmaken. Het gaat zich stellen tegenover de ouders. Het wordt zelf iemand. Eigenlijk had in zeker opzicht die opvoeder wel gelijk, die de eerste koppigheid van zijn kleuter met een feestje beloonde. Het lijkt wat overdreven, en het is ook wel wat vreemd, toch zit er wel iets in. Het kind gaat de lange weg beginnen zichzelf te zijn. Dan moet het zich stellen tegenover de anderen, in dit geval tegenover de ouders.

Koppigheid

Eigenlijk is de koppigheid van het kleine kind dus een ontwikkelingsverschijnsel. Het zou erg zijn als het kind nooit koppig werd. Het zou ook treurig zijn als het kind nooit moeilijkheden opwierp. Dan kan er ook nooit sprake zijn van uitredding. Zou er dan nog wel sprake zijn van ontwikkeling bij het kind. Eens zal het kind toch zijn eigen weg gaan, moeten gaan. Het kleine kind leert dus in zeker opzicht zichzelf en zijn kracht enigszins kennen. Het leert zijn eigen 'ik' enigszins kennen. Dat is iets nieuws en als er iets nieuws

Koppigheid als ontwikkelingsverschijnsel

in de ontwikkeling komt, dan wordt er altijd geoefend met dat nieuwe. Men kan dit het beste waarnemen in de puberteit. Als het meisje haar gevoelsleven ontdekt, dan gaat ze dat oefenen, dan gaat ze dat overdrijven en soms wel zodanig, dat men er naar van wordt. Als de jongen zijn denkfunctie in diezelfde leeftijd enigszins leert kennen, dan oefent hij ook daarmee. En dan is hij zo logisch en dan is hij zo rechtlijnig en dan heeft hij zo gelijk, maar hij beseft niet, dat hij liegt met de waarheid. Een nieuwe functie wil altijd geoefend worden. Zo is het ook met de kleuter. Het 'ik' wordt wat ontdekt, wordt wat geoefend en dat kan alleen geoefend worden, door zich - onbewust - af te zetten tegen een 'u'. Het zet zich wat af. Het streeft naar een zekere zelfstandigheid. Daarom wil de kleuter op die leeftijd het ook altijd zelf doen. Ontneem hem die mogelijkheid niet.

Veel onrustige ouders, vooral moeders, ontnemen het kind vaak deze ontwikkelingsmogelijkheid. Ze kunnen het vlugger zelf, maar daardoor krijgt het kleine kind niet de gelegenheid te komen tot zelfstandigheid. Laat het kind wat zelf doen, maar laat het ook heel goed weten, dat vader en moeder beslissen. Laten de ouders strak zijn in de grote lijn, en wat soepel in het kleine. Uiteindelijk kan het kind niet altijd de verliezende partij zijn. Maar geef toch niet altijd toe. Voor een poosje lijkt het de gemakkelijkste weg. Maar het is wel een weg, die in de opvoeding doorgaans duur betaald wordt. In de opvoeding zal het best eens hard tegen hard gaan. Wees daar niet zo bang voor. Denk er ook aan, dat de zelfstandigheid die de kleuter zoekt, een afhankelijke zelfstandigheid is. Eigenlijk is zijn zelfstandigheid een vorm van afhankelijkheid. Het is een zich verzetten tegen de omgeving, tegen de reactie van de omgeving. Het is er dus aan gebonden. Daarom gaat deze koppigheid, die omstreeks het tweede levensjaar aanvangt, bij een normale opvoeding vaak vanzelf weer over, hoewel ze soms wel kan duren tot het vijfde jaar. En laten we er ook bij bedenken, dat koppige kinderen doorgaans koppige ouders hebben. Koppigheid kan dus heel goed een ontwikkelingsverschijnsel zijn bij het jonge kind.

Afhankelijke
zelfstandigheid

Zelfbeheersing

Vaste regels. De gewoontevorming is vaak de eerste vorm van zelfbeheersing. Alleen daarom al zijn vaste regels van zo groot belang. Juist bij moeilijkheden. Moeilijkheden in het gezin doen zich het meest voor in de tijd even voor het eten, vooral als de

vorige maaltijd wat lang verstreken is. En daarom opnieuw: regelmaat, vaste regels, niet eens de ene dag om zes uur naar bed en de volgende dag om acht, negen uur.

Eén van de moeilijkheden, die zich ook bij het jonge kind kunnen voordoen, is het feit dat kleine kinderen soms zo gruwelijk driftig kunnen zijn. En ook dat driftig-zijn laat zich wel verklaren. Voor het kleine kind is het een wereld vol nieuwe dingen. Dingen die het zich eigen moet maken. In zekere zin, dingen die het moet veroveren. En als het kleine kind iets doet, dan doet het dat met inspanning van zijn gehele zijn. Met zijn hele lichaam, met al zijn energie. Dat is een mogelijkheid die kan leiden tot een behoorlijke ontwikkeling. Maar het kan natuurlijk ook zo zijn, dat ondanks het feit dat de kleuter zich geheel inzet, de opgave toch te zwaar voor hem is, de moeilijkheid te groot voor hem is. De actieve kleuter, die nog weinig zelfbeheersing heeft, kan dan heel gemakkelijk komen tot een driftuiting, tot een woedeuitbarsting. En kan die drift zich naar buiten keren, dan zal de kleuter proberen het verzet tegen hem op te heffen. Maar het kan ook zijn, dat die drift zich naar binnen keert, dat die drift alles beheersend wordt, zodat de kleuter zich niet meer in de hand heeft en hij tot razernij komt. Misschien is het dan het beste dat men zich daar niet teveel van aantrekt. Doorgaans bedaart hij wel weer uit zichzelf, als men er niet al te veel aandacht aan schenkt. Want teveel aandacht er aan schenken, heeft ook een gevaarlijke kant in zich. De kleuter heeft gauw door, of hij wat met zijn driftuitingen bereikt. Misschien is het goed om hem, als hij wéér zo driftig wordt, even buiten de kamer te zetten; dan bekoelt hij doorgaans wel. Of men gaat zelf even weg, onttrekt zich aan het kind. Doorgaans komt het kind dan wel gauw tot rust. Het kan de band met de moeder, met zijn ouders, doorgaans niet lang missen. Het beste is zelf rustig te blijven.

Het angstige kind

Vaste regels. Het angstige kind. Iets willen we zeggen over het angstige kind. Op de angst als zodanig gaan we hier niet in. In een volgend hoofdstuk willen het aan de orde laten komen. Hier slechts een enkele opmerking er over. Angst is het meest wezenlijke van de

Angst is
bestaansangst

mens die gezondigd heeft. We zien het in het Paradijs. En nu kunnen we er van zeggen wat we willen en er aan doen wat we willen, maar angst zal nooit uit het leven verdwijnen, vóór de mens geboren is in God. Augustinus merkte al op: "Gij hebt ons geschapen tot U en ons hart is onrustig, totdat het rust vindt in U." Angst is niet te overwinnen door onszelf. We kunnen er aan doen wat we willen. We kunnen het gaan vergelijken met vrees, met schrik, maar daarmee komen we nooit tot het wezen van de angst. Angst is onoplosbaar voor de mens. We kunnen trachten angst te sussen, we kunnen angst tot vrees herleiden, maar daarmee gaat de angst niet weg. We kunnen trachten er mee te leven, maar dan is er slechts sprake van verdringing. En we zullen verdringen en we moeten verdringen, want we willen blijven leven en onszelf blijven. Angst blijft zolang we niet kunnen zeggen, dat niets "ons zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onzen Heere."

Rom. 8:39

Vergelijk
Col. 1:20

Nu kunnen we zeggen: maar we moeten toch verder. Verder met onze kinderen. Dat kunnen we zeggen en dat zullen we zeggen. En dat zullen we blijven zeggen, zolang we vijanden zijn van het Bloed des Kruises. Zolang we niet weten wat zonde is en zolang we God haten en onze naaste haten. En die haat blijft zolang, tot we ons leven hebben verloren om Christus' wil. Dit moeten we voorop stellen, want hier ligt het wezenlijke probleem, de wezenlijke oorzaak van angst. Het moeten handhaven van onszelf. En dan kunnen we daarna in de marge misschien nog wat zeggen van angst.

Angst en vrees

Vergelijk
Job 2:4

We kunnen angst proberen te herleiden tot vrees. En menselijk gezien zit daar ook wel wat in. Als dat zou lukken tenminste. We zullen alles geven voor ons leven. Alles. Wij hebben gezondigd. We kunnen niet meer terug. Nooit meer. En het is een onbegrijpelijke Goddelijke genade, als we ooit terug gebracht zullen worden. Daarvoor moest God mens worden en God blijven. Onuitsprekelijk Wonder.

Angst en vrees zijn wezenlijk onderscheiden, hoewel ze wel beide uit dezelfde bron voortkomen. Op menselijk niveau kunnen we met vrees nog wel wat beginnen. Er wordt wel gezegd: "Vrees kent een object." Men heeft bijvoorbeeld vrees voor een grote hond. Bij vrees is er een aanwijsbare oorzaak. Is de oorzaak van de vrees weggenomen, dan is ook de vrees verdwenen. Men kan zich

afvragen of dat zo is. Maar met angst is het wezenlijk anders. Angst kent geen direct aanwijsbare oorzaak. Angst is een ontzetting, die de mens overvalt, die de mens volkomen belemmert. Die hem niet verder laat gaan, die hem aan zijn plaats vastklinkt, die zijn denken stop zet. Die geen leven meer mogelijk maakt. Met angst is niet te leven. Angst is het meest wezenlijke voor de gevallen mens. Angst wijst altijd op schuld. Angst groeit op de bodem van schuld. Angst is het verworpen worden. Het verliezen van elk houvast. Onze angst is de angst voor de eeuwige scheiding. Voor het gaan naar de eigen plaats. Voor de nacht zonder morgen. Het is de beleving dat men elk contact, elk houvast verloren heeft. Dat niets is overgebleven. Totaal niets.

Ten opzichte van het kind, kan als afschaduwning van de wezenlijke oplossing van de angst, de angst alleen enigszins overwonnen worden door mét hem te gaan. Bij hem te blijven. Niet alleen te laten. Eén te zijn. Mee te gaan. Zo ver het kan. Zover, totdat het 'niet-te-vergezellen' komt. Daar moet de mens alleen gaan. Daar moet ook het kind alleen gaan. Niet te dragen. Alleen te verdringen. Enige angst, enige oppervlakkige angst kan wel wat overwonnen worden door het zich wijden aan iets. Door het zorgen voor. Het leidt wat af van de eigen persoon. Het doet buigen naar de ander. Zo kan men het kind wat geven waar het zich aan bindt. Men kan het ook wat licht geven om het alleen-zijn wat te overwinnen, door het weer contact krijgen met de dingen, door het weer zien ervan. Maar onze bestaansangst wordt er niet door overwonnen. Wordt er alleen wat door afgeleid. En weer moeten we zeggen: daar alleen wordt de angst weggenomen, waar het Woord des Heeren klinkt: "Zijt niet bevreesd. Ik ben het." Dat geldt voor ons en dat geldt voor het kind. Weer de vereniging. Alleen de vereniging, die alle angst doet verdwijnen.

Vergelijk
Matth. 14:27

Het nerveuze kind

Als we nu een enkele opmerking plaatsen over het nerveuze kind, dan moeten we wel direct onderscheid maken tussen nerveuze kinderen en kinderen met nerveuze verschijnselen. Bij nerveuze kinderen is er sprake van een eigenschap, een gegevenheid die het hele kind kenmerkt. Bij kinderen met nerveuze verschijnselen,

Het nerveuze kind en het kind met nerveuze verschijnselen

wordt die nervositeit meestal veroorzaakt door bepaalde omstandigheden. Vaak is het zo dat nerveuze kinderen, nerveuze ouders hebben. Er is sprake van een zekere erfelijkheid. Maar niemand zal ontkennen, dat soms ook de omstandigheden de oorzaak kunnen zijn van een al of niet tijdelijke nervositeit.

Rust in het
licht van de
eeuwigheid

Is dit nu altijd een negatieve eigenschap. Is die nervositeit nu altijd iets negatiefs. Als wijzelf zogenaamd 'normaal' zijn, vinden we dat doorgaans wel; maar is het altijd zo. We moeten dat toch niet direct zeggen. Zeker, het valt lang niet altijd mee, de omgang met een nerveuze persoonlijkheid. Voor ons is het gemakkelijker als het kind rustig is en ons weinig moeite geeft. Maar in wezen is rust een onbegrijpelijke zaak in ons leven, in het leven van een gevallen schepsel. En het is ook onbegrijpelijk als een kind, rustig kan zijn. Hoe is het mogelijk rustig te zijn met een toekomst voor ogen als wij hebben, wanneer wij als onbekeerden, als onvernieuwde mensen, als ongereinigden door dit leven gaan. Met een ongeredde ziel, met een eeuwigheid in het gezicht. Met een eeuwigheid voor ons. En dan rust. Die rust die wij dan bezitten, is niets anders dan een voortleven zonder de minste indruk van wie wij geworden zijn door onze afval van God. Een rust, die wij bezitten, omdat wij niet weten wat zonde is. Dit in de eerste plaats. Weer kunnen we zeggen: ja maar. En laten we dit dan eens loslaten - wat we nooit kunnen - maar laten we dit dan eens loslaten. Is het dan bij enig nadenken mogelijk, rustig te leven in een wereld als waarin wij leven. Een tijd waarin allerlei ontzaglijke gebeurtenissen ons omringen, allerlei prikkels op ons afkomen. Prikkel. En dan rustig zijn en rustig blijven. Is dat normaal. Wij wensen altijd het normale in de opvoeding. Ook vaak het rustige, het ons niet veel moeite bezorgende. Het moet 'goed' gaan. Met ons en met onze kinderen. Maar het nerveuze kind bezorgt ons moeite en geeft ons zorg. En vaak zijn we vervuld met medelijden als we dit kind beschouwen. En dan denken we aan later. En als men zelf nerveus is, dan zou men zijn kind willen beschermen en pogen het leed te voorkomen, dat het te dragen krijgt. Het leed, dat wij zelf droegen door onze nervositeit. Eens was ik op een school voor gehandicapten. Er kwam een meisje naar me toe en ze zei alleen en steeds weer: "Ik ben toch zo zenuwachtig, ik ben toch zo zenuwachtig, meneer."

Is deze nervositeit nu altijd een negatief verschijnsel. We zetten het tegengestelde er nog eens naast. De mens, die als het ware de rust bezit van een Belgisch trekpaard. Een rust die doorgaans leidt tot onaandoenlijkheid. Een niet te bewegen structuur. Een mens, die nergens voor warmloopt, die geen verontwaardiging meer kent, die alleen nog statisch is, die niet meer uit z'n evenwicht te krijgen is. Zou zo'n mens, zou zo'n kind niet een stuk ontwikkeling missen, die het nerveuze kind ontvangen mag. En nu blijf ik een ogenblik alleen bij het natuurlijke leven. Altijd gezond zijn, nooit ziek zijn, altijd rustig zijn, nooit door onrust gedreven, zou dat ideaal zijn. Zou het niet zo zijn, dat we dan het invoelend vermogen in bepaalde situaties moeten ontberen. Is het kind dat nooit iets heeft wel zo bevoorrecht boven anderen. Boven het meer vatbare kind. Het altijd gezonde kind mist een stuk ervaring, zoals het leren dragen van teleurstellingen. Men zou haast zeggen: het mist 'levenswijsheid', die een kind dat meer tegenslagen ondervindt wel opdoet. Het kind dat nooit iets heeft, is dus niet altijd bevoorrecht boven het meer vatbare kind. Zo is het ook met nervositeit. De nerveuze mens en ook het nerveuze kind kan soms een verrassend groot gevoel en begrip hebben dat de zogenaamd 'normale' mist. Zij kunnen daardoor karaktereigenschappen bezitten of ontwikkelen, die voor de 'normale' mens en het 'normale' kind, vaak tot op zekere hoogte verborgen zijn. Het is dus niet alleen negatief, nerveus te zijn. Vaak geeft het wel veel moeilijkheden.

Nervositeit
niet altijd
negatief

Professor Rümke heeft zich bezig gehouden met het onderzoek naar het nerveuze kind. Hij noemt drie hoofdkenmerken van dit kind. We willen ze even noemen en wat toelichten.

In de eerste plaats noemt hij het onvermogen tot prikkelselectie. Wat verstaat hij daaronder. Stel, u zit te lezen. In de kamer zijn ook nog andere leden van het gezin. Moeder doet wat en ook de kinderen zijn ergens mee bezig. Toch leest u. En u kunt uw gedachten er bij houden. U kunt zich dus wat afsluiten van uw omgeving. Afsluiten voor de verschillende prikkels uit uw omgeving. Wordt misschien het geroezemoes wat te sterk, dan kijkt u even op. U vraagt uw kinderen of ze wat rustiger kunnen zijn. Maar u kunt blijven lezen. U kunt zich dus afsluiten voor bepaalde prikkels die tot u komen. U hebt het vermogen bepaalde prikkels tot u te laten komen en te verwerken, maar u kunt u ook voor bepaalde prikkels afsluiten, althans op een zodanige wijze dat ze u niet deren in uw

Onvermogen
tot prikkel-
selectie

bezigheid. U kunt dus de prikkels die tot u komen selecteren. En nu juist dit, dit vermogen tot prikkelselectie, mist het zenuwachtige kind. Alle prikkels komen tot hem met vrijwel bijna dezelfde kracht. Hij mist in zekere mate het vermogen, om zich af te sluiten voor de dingen, die tot hem komen. Bij het nerveuze kind is het vermogen tot prikkelselectie gering. Daardoor zal dit kind spoedig vermoeid raken en wordt het prikkelbaar. We kennen dit uit ons eigen leven. Raken we vermoeid, of zijn we oververmoeid, dan wordt ook onze prikkelselectie geringer. Dan worden we bijvoorbeeld door de geluiden, die ons omringen veel sneller geïrriteerd. En dat is vermoeiend, dat werkt vermoeiend.

Verhoogde
prikkel-
baarheid

Daar komt nog iets bij. Het tweede dat Rümke noemt. Het ene kind is veel ontvankelijker voor prikkels, ervaart ze veel sterker en reageert ook veel sterker op prikkels, dan een ander kind. De één springt bijvoorbeeld van schrik op en de ander verzet nauwelijks zijn stoel. En nu is het weer zo, dat juist het nerveuze kind een verhoogde prikkelbaarheid bezit. Zijn reactie is daardoor veel heftiger, ook op gewone dingen.

Snellere ver-
moeidbaarheid

Het derde dat Rümke noemt, houdt hier rechtstreeks verband mee. Het nerveuze kind onderscheidt zich van andere kinderen door de snellere vermoeidbaarheid. En deze snelle(re) vermoeidbaarheid doet zich niet alleen voor bij lichamelijke activiteiten, maar ook bij geestelijke inspanning.

Drie kenmerken van nerveuze kinderen worden er dus genoemd door Rümke. We zetten ze nog eens onder elkaar:

1. het geringe vermogen tot prikkelselectie
2. de verhoogde prikkelbaarheid
3. de snelle vermoeidbaarheid.

Bij veel nerveuze kinderen is de nervositeit dus een eigenschap. En dan zeggen we het te gemakkelijk: een eigenschap waarmee het kind moet leren leven. Maar het kan ook zijn, dat een niet direct nerveus kind, tijden of perioden heeft dat het nerveus is. Dan behoeft het niet een eigenschap te zijn, maar dan kan het zijn, dat het kind door bepaalde oorzaken nerveuze verschijnselen gaat vertonen. Moeder kan ziek zijn, vader zonder werk, enzovoort. In sommige gevallen weet men die oorzaken weg te nemen. Maar soms is men alleen bezig met het bestrijden van verschijnselen en dan zijn we fout bezig. We bestrijden dan het verschijnsel, niet de oorzaak. En vaak werkt de oorzaak dan 'ondergronds' verder door, om op een

Bestrijden van
de oorzaak

heel ander niveau weer te voorschijn te komen. Zo kan het zijn dat een kind dat liefde te kort komt, gaat snoepen. Desnoods zelfs snoep steelt. Maar het steelt dan in zekere zin liefde. Het steelt dan een zeker genoeg, zij het op een lager niveau. Daarom moeten we, als het mogelijk is, proberen de oorzaak weg te nemen. Verschijnselen bestrijden is niet zo moeilijk, maar de oorzaak opspeuren kost tijd. En dat niet alleen, vaak dwingt het ons ook, om onszelf en onze omgeving te analyseren. Hoe leven we zelf. Laten we het met een voorbeeld verduidelijken. Stel, vader en moeder hebben vaak samen onenigheid. Het kind wordt dit gewaar, ook al trachten we het misschien te verbergen. Het kind voelt het wel aan. Nu is het heel goed mogelijk dat het kind daar nerveus van wordt. Waarschijnlijk is er geen krachtiger oorzaak voor het kind om nerveus te worden als juist dit. Iemand heeft eens gezegd, terecht gezegd: "Elke onenigheid tussen vader en moeder wordt uitgevochten op de rug van het kind." En: "Men kan zijn kind, vooral in de leeftijd van de puberteit, geen groter geschenk geven, dan liefde van vader tot moeder en omgekeerd." Dan behoeven we onze schuld niet af te kopen met cadeaus; dan behoeven we niets op een overdreven emotionele wijze goed te maken. Dan hoeft het kind zich in dit opzicht niet ongerust te maken. En zo ontvangt het een geschenk voor het gehele leven. Niets is zo kwalijk als huiselijke onenigheid, ook als ze wel weer bijgelegd wordt. Het kind heeft in de opvoeding nodig, de zekerheid dat vader en moeder elkaar liefhebben. Ook de sfeer in het gezin moet dit duidelijk tonen. Anders slaapt het kind niet rustig. Het let op de geluiden als vader of moeder weggaat. Het blijft wakker, het vraagt zich af of ze weer terugkomen. U kunt dat overdreven vinden, maar dat is het toch niet. Vader en moeder zijn de behoeders, de zekerheden van zijn bestaan. Natuurlijk kunnen er ook andere omstandigheden zijn. Maar laten we als ouders nu alleen hier maar eens even bij stilstaan. Liefde in een gezin is zo belangrijk. Vader moet ook niet altijd klagen over zijn werk en moeder moet niet altijd moe zijn. Vooral aan tafel moet er een opgewekte sfeer zijn. Het moet niet de plaats worden voor het uitstallen van vervelende dingen. De maaltijden moeten de hoogtepunten van de dag zijn in het gezinsleven. Men hoort nog wat van elkaar. Men voelt zich een gezin, er is een samen-zijn.

Natuurlijk is dit gedeelte, over de oorzaken van nervositeit bij een kind, in elk opzicht uit te breiden. Zo kunnen nerveuze ver-

Nerveuze
verschijnselen
tengevolge
van ziekten

schijnselen zich voordoen tengevolge van lichamelijke ziekten. We denken dan aan de tijd voor het uitbreken van een infectieziekte, maar ook daarna en soms zeer lang. Ook na een hersenschudding en met name na geelzucht, kinderverlamming en de ziekte van Pfeiffer.

Het allergische
kind en de
nervositeit

Rümke wijst op nog een oorzaak van het nerveuze gedrag van een kind. Eigenlijk een vreemde oorzaak. Hij wijst erop dat het allergische kind soms zeer nerveus kan worden. Juist als er bijvoorbeeld een feestje of een uitstapje of iets dergelijks op handen is. Hij verklaart dit zo. Juist het allergische kind toont vaak rust, lijkt vaak lui. Iemand noemde daarom eens het wat astmatische kind, "de evenwichts-meester van de zes." Hij bedoelde daarmee: het astmatische kind voelt, dat het zich niet al te zeer kan inspannen. Want dan wacht het een aanval. Daarom gedraagt het zich vaak rustig. Zo kan het zich overeind houden. Het kan niet gaan tot het uiterste. Is er nu iets bijzonders aanstaande, dan kan het astmatische kind de rust - die in werkelijkheid geen rust is maar een-zich-inhouden - niet meer aan. Vaak valt het dan op, dat als er zo iets te wachten staat, iets waarop kinderen zich zeer verheugen, dat dan juist het astmatische kind niet meer in staat is dit heuglijke mee te maken. Bij een schoolreisje is dit kind dan juist ziek.

Als we nu even terugblikken dan zien we dus, dat het nerveuze kind nervositeit als eigenschap kan hebben meegekregen; dat nervositeit door bepaalde omstandigheden, tijdelijk als uiting van dieperliggende problemen kan optreden; en dat nervositeit veroorzaakt kan worden door allergieën.

De kwetsbaar-
heid van het
nerveuze kind

Wat kunnen we nu aan die nervositeit doen. En weer komen we op het vaste regels geven. Nooit kan gezegd worden hoe belangrijk het voor een kind is, in de vroege levensjaren het verschijnsel 'rust' te mogen beleven. U schenkt uw kind een grote gave als u het in die jaren in rust doet opgroeien. Het is een belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling van het kind. Juist ook voor de ontwikkeling van het nerveuze kind. Maar vaak is het schenken van rust nu juist zo moeilijk. Want het nerveuze kind is toch anders dan het 'normale' kind en daarom onderscheidt het zich ook in zijn gedrag ervan. Daarom geeft de opvoeding van het nerveuze kind ook specifieke moeilijkheden. En dan krijgen we het weer. Door het soms niet gewone gedrag van het kind - het kind is kwetsbaarder, reageert soms anders dan we verwachten - volgt er een impulsieve, maar

niet juiste reactie van de ouders. Een reactie waardoor het probleem versterkt wordt. De onzekerheid van de ouders en van het kind wordt groter en die onzekerheid groeit naarmate men meer van het kind houdt, naarmate men meer op het kind betrokken is. Daarbij komt dan ook nog, dat het nerveuze kind zo vaak kleine ongelukjes heeft, die irriterend werken. Waarschijnlijk is juist daarom voor het nerveuze kind vaste leiding nodig. Het moet weten waar het aan toe is. Juist bij het nerveuze kind, mogen en kunnen we de opvoeding niet laten verschralen tot ontwikkeling, en helemaal niet tot zelfontwikkeling.

Van belang is ook, dat we de lichamelijke conditie van het nerveuze kind trachten te verbeteren. Het nerveuze kind is altijd mager. Het eten moet daarom voor dit kind een plezierige zaak blijven. Verder moet bijvoorbeeld het naar bed gaan geen vechtpartij worden. Dat zal niet altijd een gemakkelijke opdracht zijn, maar het is wel de moeite van het proberen waard. Waak vooral voor oververmoeidheid. Overprikkel het kind niet. Zorg voor gewoontevorming. U hebt, als u hiermee bezig bent, de aard van het nerveuze kind niet mee, maar juist voor dit kind is de gewoontevorming van groot belang. Zorg voor uw kind, maar wees niet overbezorgd. Het nerveuze kind, juist dit kind, kan uitgroeien tot een meevoelend, bewogen mens. Maar volwassen worden betekent voor het nerveuze kind ook: zijn impulsen leren beheersen, zich beter kunnen concentreren.

De lichamelijke conditie

Het jaloerse kind

Ons kind is jaloers. Wat is dat, jaloersheid. Wie gevallen schep- sel zegt, zegt hoogmoed, zegt nijd, zegt afgunst. Wie mens zegt, zegt zelfzucht, zegt eigenbedoeling. Wie mens zegt, zegt: ik heb het beste, ik ben de beste. Niemand is met mij te vergelijken. Ik wil nooit minder zijn dan een ander. Zeker, die ander moge goede eigenschappen hebben, maar toch. Zover gaat de jaloezie bij de mens, dat hij niet alleen zijn goede eigenschappen beter acht dan diezelfde goede eigenschappen bij de ander, maar ook dat hij zijn slechte eigenschappen verkiest boven de goede eigenschappen van die ander. Hij kan zeggen: "Inderdaad dat heeft hij, ik mis dat. Hij is eerlijk, ik niet altijd." Maar dan komt het vergoelijken van

Jaloezie en hoogmoed

onzelf. En dan vervolgen we met: "Maar eerlijkheid kan ook hardheid zijn; men kan ook niet altijd eerlijk zijn; en met eerlijkheid kun je ook liegen", enzovoort. En zo doen we dat met elke eigenschap. Alles doet de mens om zichzelf te rechtvaardigen, zichzelf te handhaven, zichzelf boven anderen te stellen. Kortom: elk mens beschouwt zichzelf als de meest excellente vorm van mens-zijn. Zo spreken we, zo handelen we en zo moeten we wel doen. We kunnen niet anders. Het is onze wortelzonde, onze hoogmoed. We kunnen niet anders en we willen niet anders ook. Dit allereerst, voor we nog wat opmerkingen maken over jaloersheid.

Als we dit zo bezien, dan is er maar één middel om van de afgunst, de jaloezie af te komen. Het is het enige middel. Het is ook het ontzaglijkste, wat de mens kan overkomen, wat hem geschonken kan worden. Het kan alleen als een wonder geschonken worden. Alle andere middelen om de jaloersheid te bestrijden, kunnen dan ook niet meer zijn dan een afschaduw van dit enige. Waar is de mens zijn jaloezie kwijt. Zo vaak zeggen we: "Ik ben jaloers op die mens, omdat hij dit of dat bezit." En als we dan wat verder gaan, dan zeggen we: "Ik ben jaloers, omdat hij het wonder heeft mogen leren kennen, dat ik mis." En met dat te zeggen, denken we heel eerlijk te zijn. Er is een plaats, waar men niet meer jaloers hoeft te zijn. Het is dezelfde plaats, waar men zijn hoogmoed verliest; dezelfde plaats, waar men ootmoed mag ontvangen. Het is dezelfde plaats, waar men zichzelf mag verliezen, waar men geen begeerten meer hoeft te hebben, waar het willen niet meer is, waar de verwachting afgesneden is, waar de angst voorbij is, waar de hoop is vergaan. Het is de plaats, waar de mens uit wonderlijke, vrije, soevereine genade, zichzelf mag verliezen om Christus' wil en over mag gaan in Hem, in Wien de Vader Zijn welbehagen heeft. Het is de plaats waar Christus zijn hope is. Kent men dit niet, dan blijft men in zijn hoogmoed staan, dan blijft men in zijn jaloersheid steken. Men moge in zijn zelfzucht denken wat men wil, zich opvoeden tot wat men wil.

Vergelijk
Matth. 16:25
en 3:17

Het anker
der hoop

Endogene en
exogene
jaloersheid

Letten we nu even op de jaloersheid in het dagelijks leven. Dan kunnen we onderscheiden de endogene jaloersheid en de exogene jaloersheid. Endogeen betekent: van binnenuit afkomstig, veroorzaakt door processen, factoren van binnen. Exogeen wil zeggen: van buiten afkomstig, veroorzaakt door krachten van buiten. De

endogene jaloersheid is dan de aangeboren jaloersheid, de exogene jaloersheid is dan de jaloersheid, die door de omstandigheden, door het milieu, door de omgeving, door het handelen van een ander ontstaat.

De endogene jaloersheid, slechts een enkele opmerking erover. Men zegt wel - en het is ook wel terecht - : het secundair reagerende kind, dus het kind dat niet onmiddellijk, maar pas in tweede instantie, op invloeden en prikkels van anderen reageert, is eerder jaloers, heeft een sterkere neiging tot jaloersheid, dan het primair reagerende kind, het directe kind, dat veelal onmiddellijk op prikkels reageert. Evenzo: het magere kind is sneller jaloers, dan het mollige kind; het niet-actieve kind, meer dan het actieve. Hetzelfde geldt vanzelf ook voor volwassenen. Jaloersheid moet de tijd hebben, tijd om tot ontwikkeling te komen. Men moet niet al te druk zijn, men moet er mee bezig kunnen zijn.

Van de exogene factoren die tot jaloersheid kunnen leiden, willen we alleen even noemen, de oorzaken of factoren die zich vooral bij het kleine kind kunnen voordoen. Dat is bijvoorbeeld nog al eens het geval bij de geboorte van een broertje of zusje. Een lange of minder lange tijd was het kind alleen. Nu moet het de aandacht delen met een ander. Het kind zal daar toch wel enigszins op voorbereid moeten worden. Vaak zal dit intuïtief wel geschieden. Soms ook is het noodzakelijk het kind een helpende hand te bieden. Men geve dan het kind iets waaraan het zich wijden kan. Of men late het kind verschillende verzorgende handelingen, die moeder met de pasgeborene pleegt, mee helpen verrichten. Men schakelt zodoende het kind in, in de nieuwe situatie.

En dan kan er weer een andere oorzaak komen tot jaloersheid: het voortrekken. Laten we toch denken aan de geschiedenis uit de Heilige Schrift, de geschiedenis van Jozef. Een voorgetrokken zoon is een gehate broeder. En nu geloof ik zeker, dat het onderscheid maken van vader Jacob, een diepere oorzaak had. En wel, een delen in het wonder des Heeren. Daardoor wordt het wel te verstaan, maar nochtans is het niet goed en ook gevaarlijk voor de onderlinge verhoudingen en de band in het gezin. Mogelijke oorzaken

Zo zijn er nog andere oorzaken waardoor één of meerdere kinderen in een gezin, jaloers kunnen zijn op de anderen. Het kan zijn, dat een kind jaloers is op de anderen, doordat het gehinderd wordt

door een zwakke gezondheid, of door een lichamelijke handicap. En soms komt het door een geestelijke handicap.

Verder kan het zijn dat het enig kind jaloers is, hoewel het misschien vorstelijk opgevoed is. In het bijzonder dreigt het gevaar van jaloezie, voor het oudste meisje in een groot gezin. Vooral vroeger ontbrak het de ouders aan mogelijkheden, juist dat kind te geven, wat de andere kinderen later wel mochten ontvangen. Vaak had het oudste kind een deel der zorgen in het gezin megedragen. Vaak zijn haar mogelijkheden beperkter geweest. Zo zijn er meer exogene, uitwendige oorzaken voor jaloersheid aan te wijzen.

Jaloezie is een
dynamische
eigenschap

Jaloersheid, het tast het hele leven aan. In al zijn uitingen. De jaloezie vergiftigt alle levensuitingen. Het gevoelsleven wordt er door beschadigd, het wilsleven wordt er door beïnvloed. De jaloezie legt beslag op het hele gedachtenleven. Men kan er zich niet meer van ontdoen. Men wordt er door beheerst en is er mee bezet. De jaloezie kent geen grenzen. Ze gaat steeds verder. Ze betreft steeds meer zaken in haar uitingen. Want het is een dynamische eigenschap. Het is een gedreven worden. Ze moet verder gaan, zoals eigenlijk elke ondeugd in de mens en elke zonde waaraan men zich overgeeft, steeds meer beslag legt op iemands gehele zijn, op het gehele bestaan van de mens. Steeds meer, zodat men er niet meer van loskomen kan. Elke zonde, die met enige welwillendheid bedreven wordt, - en welke zonde wordt dat niet -, wordt steeds krachtiger en neemt de totale mens in beslag. De jaloerse mens plaagt de medemens in elk opzicht. Ze verzielt het leven van de ander. Ze verzielt ook het eigen leven. Steeds weer vindt de jaloerse mens nieuw voedsel voor zijn jaloezie. Ze is zelf slachtoffer en ze maakt slachtoffers.

De jaloersheid leidt ook tot vereenzaming van de jaloerse. Hij of zij houdt niemand meer over. Steeds meer leidt de jaloezie tot verdachtmaking, steeds meer ook tot laster. Niets houdt ze heel. Alles moet vernield. Zo ver voert ze de betrokkene, dat hij of zij belandt op een lager niveau van leven. Regresseert. Uiteindelijk voert jaloezie tot een persoonlijkheidsstructuur, die in wezen vreemd is aan de persoon, die vroeger toch nog wel aardige dingen had.

We hebben een ogenblik gelet op de jaloersheid, ook bij het kind. Laten we er toch voor zorgen, dat de jaloersheid zo min mogelijk haar kans krijgt. Laten we er opmerkzaam op zijn, als een

kind altijd aandacht wil hebben. Krijgt het die dan op een bepaald ogenblik niet, dan is daar de mogelijkheid voor het ontstaan van jaloersheid. Let erop, dat een kind toch ook niet steeds in het middelpunt staat. Dan eist het tenslotte aandacht.

Laten we toch geen onderscheid maken tussen onze kinderen. Het is soms moeilijk om het te voorkomen, maar laten we erop letten. En dat gevaarlijke en schadelijke onderscheid maken, geldt zowel voor het er zo leuk uitziende kind en het kind dat zich zo leuk uitdrukt, als voor het wat stille, of er wat anders uitziende kind. En dan kunnen we ook weer de andere, maar niet minder verkeerde kant op gaan. We trekken, in het bijzonder op school, het onaanzienlijke kind voor. Het kind, dat komt uit een wat minder milieu. En daardoor verergeren we de kwaal, geven we voedsel aan de jaloersheid. Laten we toch waakzaam zijn bij bepaalde situaties. We noemden er reeds enkele. Soms kan jaloezie al ontstaan, als het slachtoffertje ervan nog in de wieg ligt. Vaak uit het zich in een hardhandige omgang met dit heel jonge kind. Zo kan het oudere kind het jongere terroriseren.

Het kan ook zijn, dat het kind zelf verteerd wordt door de jaloezie. Het kan zijn dat het weet dat het jaloers is en ervaart dat het er niet tegen op kan; in zekere zin de jaloersheid haat maar toch jaloers is. Het kan ook zo zijn, dat de jaloezie voortkomt uit een minderwaardigheidsgevoel, hoe dat gevoel van minderwaardigheid dan ook moge zijn ontstaan. Moge de opvoeding trachten de zelf-zucht klein te houden en de onbaatzuchtigheid aan te leren. Laat het dan zijn als een afschaduwning. Het is nochtans van groot belang.

Is jaloersheid dan altijd een negatieve zaak. Dat kan men ook weer niet zeggen. Van de Heere staat geschreven, dat Hij naijverig is op Zijn eer. En weer als afschaduwning daarvan: de man is naijverig ten opzichte van de eer van zijn vrouw. Wie de man in zijn vrouw aantast, dwingt hem tot handelen. De jaloersheid kan in zekere mate ook een stimulans zijn. Zo kan het zijn dat iemand iets bereiken wil of tot prestaties komt, omdat een ander het bereikt heeft of iets gepresteerd heeft. Daardoor komt uit een misschien wat oneerlijke bedoeling, voor de betrokkene toch nog iets goeds voort, hoewel de grondslag ervan dan niet zuiver is.

Vergelijk
Ps. 78:58,
Jes. 42:8

Vergelijk
Spr. 6:34

Veranderingen in het gezin: het functieverlies van het gezin

Er is toch veel veranderd in onze gezinnen. Veel zaken, die vroeger bij de gezinsopvoeding behoorden, zijn nu uit het gezin verdwenen. Verschillende taken, die vroeger door het gezin ter hand genomen werden, zijn het gezin uit handen genomen. Soms kon het moeilijk anders, we gaven ze noodgedwongen over. Andere zagen we ons met blijdschap ontnemen. Op twee functies of taken van het gezin willen we wat dieper ingaan, namelijk op de godsdienstige taak en op de ontspanningstaak.

De godsdienstige taak

De godsdienstige taak. Zijn we het wezenlijke van die taak niet kwijt geraakt. Er is een merkwaardig boekje. Het heet: 'Trappen des geestelijken levens'. Het is van Theodorus à Brakel. Aan het slot van dit boekje, vinden we het verhaal van het sterven van deze Theodorus à Brakel. Dit gedeelte is geschreven door zijn zoon Wilhelmus à Brakel. Deze vermeldt daar ook enkele feiten uit het leven van zijn vader. Hij schrijft er ook iets over het gezin, waaruit hij mocht voortkomen. Enkele feiten, eigenlijk zijn het alleen wonderen. Hij noemt zijn vijf zusters, die allen de Heere vreesden. En niemand zal willen ontkennen, dat ook Wilhelmus à Brakel een kind en dienstknecht des Heeren was. Een heel gezin, dat de Heere vreesde. Dat zijn we toch volkomen kwijt. We kunnen wel denken, dat het niet zo is, maar het is wel zo. Zou de sfeer in dat gezin niet totaal anders geweest zijn dan in onze gezinnen?

Veel meer van deze geschiedenissen zouden verhaald kunnen worden. U kunt ze vinden in de geschiedenis van de Kerk des Heeren in Schotland, in Engeland, in Nederland en ook in andere landen. En deze dingen klinken in onze oren zo ongeloofwaardig, dat we denken: "Zou het vermelde wel waar geweest zijn?" Maar zou het onze hoogmoed niet zijn, dat we zulke dingen niet meer geloven. Zou het niet daar uit voortkomen, dat we vinden dat we het zelf nog zo goed doen met ons gezin. Met onze mond erkennen we misschien nog wel dat de Geest des Heeren geweken is, of wijkende is - hoewel misschien dat ook nog niet - maar ons hart wil het nooit erkennen, want dan vallen we zelf ook buiten deze zaken. We hebben niet eens meer de vorm over gehouden. In later tijden kwam het nog wel voor, dat er één of misschien nog twee waren in een gezin, die de Heere vreesden. En nu leven we in een tijd,

waarin zelfs de schaduw van het godzalige gezin geweken is. Het is al een wonder, als we nog een enkele vorm overgehouden hebben. Dat is dan vaak alles.

Nu kunnen we wel zeggen: de Geest des Heeren is geweken. En zeker zal dit waar zijn. Maar het is ook zo, zoals een Schotse leraar zegt: "De Heere zou niet van ons geweken zijn, als wij gesmeekt hadden dat Hij bij ons blijven mocht."

Wat is nu nog de godsdienstige functie van onze gezinnen. Wat hebben onze kinderen in ons gezien, van het zoeken van de Heere. Wat hebben ze gezien in ons, van de verbrokenheid van ons hart in het bijzonder als we hen gedachten. Hebben ze ooit aan ons mogen ervaren wat Jacob zeide: "Ik zal U niet laten gaan, tenzij dat Gij mij zegent." Hebben ze ooit van ons gehoord, dat "wij God op 't hoogst misdaan hebben". Wat weten onze kinderen van ons in dit opzicht. Hebben onze kinderen wel eens in ons aanschouwd, dat onmogelijkheid eens werkelijke en wezenlijke onmogelijkheid mocht worden. Dat zou een wonder zijn, zeggen we dan. Dat is ook zo, maar het is tevens een ontzaglijke noodzakelijkheid. Weten ze nog van ons, al zou het maar verstandelijk zijn, dat alleen "het Bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, reinigt van alle zonden." Hebben ze wel eens van ons gehoord, dat God Zijn eigen, Zijn enige, geliefde Zoon vrijwillig gezonden heeft. En dat Gods Zoon vrijwillig Gods toorn gedragen heeft. Hebben onze kinderen wel eens van ons gehoord dat, als de Heere dit toepast aan onze ziel, er dan geen mens staande kan blijven. En dat, als daar met de Goddelijke Liefde, niet tevens de ondersteunende kracht geschonken wordt, de mens sterven zou. Sterven zou vanwege het werk van een Drieëinig God.

Gen. 32:26

"Wij hebben God op 't hoogst misdaan"

Ps. 106:4 ber.

Vergelijk

1 Joh. 1:7

Als we dat mogen beleven, dan behoeven we niet veel meer te zeggen. De heerlijkheid des Heeren zou op ons rusten. En het zou ook kunnen zijn, dat ze mochten horen van vader of moeder, die het van zichzelf nooit zou hebben durven zeggen: "Nu laat Gij, Heere, Uw dienstknecht gaan in vrede naar Uw Woord; want mijn ogen hebben Uw zaligheid gezien." Daar is de zorg weg, de moeite en het verdriet weg, ook over onze kinderen. Dan kan het zijn, dat onze kinderen van ons afgenomen worden, dat onze liefde voor onze kinderen een ogenblik plaats heeft moeten maken, omdat er een andere liefde is, "die de kennis te boven gaat." Dan hoeven ze

Vergelijk

Ezech. 16:14

Luk. 2:29, 30

Liefde die alle kennis te boven gaat
Efeze 3:19

Vergelijk
Ps. 34:9,
103:8, 145:8

ons hart niet meer te aanschouwen, maar als ze dan eens mochten ervaren, dat de HEERE goed is, barmhartig en genadig, rechtvaardig en groot van goedertierenheid.

Vergelijk
Joh. 21:6

Als leem

De godsdienstige opvoeding kan niets doen, maar als het wat deze dingen betreft ernst in ons leven mag worden, ook met betrekking tot onze kinderen, dan hebben we wel alles geprobeerd. Maar als de Heere ons kind gedenken wil, dan zijn we als ouders wel uitgebeden. Dan heeft de mens wel geleerd, dat hij altijd het net aan de verkeerde zijde uitgeworpen heeft. Dan heeft de mens wel ervaren, dat hij altijd zichzelf en zijn kinderen bedoeld heeft en dat hij God niet God kan laten, Die met het leem doen mag wat Hem behaagt. En toch is de godsdienstige opvoeding van onschatbare waarde en een zeer noodzakelijke plicht. In zeker opzicht is het: de kinderen stellen in de weg. En opnieuw, dit is een onmogelijkheid. Als de Heere niet werkt, wie zal dan beroeren. Dan is er voor een vijandig, moedeloos hart niets zo zwaar, als de godsdienstige opvoeding. Dan is er niets zo moedeloos makend voor ouders en kinderen, als de godsdienstige opvoeding. Alles doen met een vijandig hart, met een hart, dat aan één stuk door maar zegt: De HEERE hoort het niet. De HEERE doet geen wonderen meer. Zie maar, alles gaat door, alles gaat steeds maar door. Naar het einde. Naar de eeuwige ontzetting. De avond volgt op de morgen en de morgen op de avond en alles gaat maar door." Is onze godsdienstige opvoeding iets anders, dan een maar steeds aanklagen van God; dan een niet kennen van onszelf; dan de zaligheid van onze kinderen belangrijker achten dan de ere Gods. Nooit is een mens het met de Heere eens, of de Heere Zelf zal hem daartoe moeten brengen. En dan is er geen kind meer. Dan is er geen opvoeder meer. Dan is er alleen de Heere en Hij zegt: "Ik doe het niet om uwentwil, (...) maar om Mijn heiligen Naam." Daar ligt de rust. Ze ligt alleen in God.

Vergelijk
Zef. 1:12

Ezech. 36:22

Deut. 6:1-3;
30:9, 10 en 16

De dag des
Heeren

Nu is het wel zo, ook uitwendig zullen wij de kinderen in de weg des HEEREN hebben te stellen. En dat is een heel belangrijke plicht. Een ontzaglijke noodzakelijkheid. De Heere eist het van ons en Hij heeft beloofd er Zijn zegen over te gebieden. Daarom zal ook de dag des Heeren een aparte plaats in ons leven moeten innemen. Een dag van stilheid. Dat is anders dan een dag van verveling. Er zal moeten zijn een wijden van de rustdag. Dan staat

men niet te laat op. Er moet een rust liggen over die dag. Dan zingt men met de kinderen de liederen des heils. Dan heeft vader tijd. Dan vertelt hij. Dan luistert moeder en luisteren de kinderen. Dan gaat men op naar het Huis des Heeren. Daar hoort men het woord des HEEREN, terwijl het het grootste wonder zal zijn als men het woord des HEEREN horen mag. Wat heeft de predikant een ontzaglijk werk te verrichten.

Een allerontzaglijkst werk

Edmund Calamy, één der Puriteinse leraars die verbannen werd tijdens de vervolging van de Engelse kerk door Karel II, zei tijdens zijn afscheidspredikatie: "Als het gevaar dreigt dat de ark verloren gaat, siddert het oude kind des Heeren, Eli; en als de ark verloren gaat, sterft hij." En mr. Bradford, de martelaar om het Woord des Heeren, merkt op: "Heere, het was mijn ondankbaarheid wat betreft het Evangelie, die de Roomse kerk in dit land invoerde. Het was mijn onvruchtbaarheid onder het Evangelie, die de vroegtijdige dood van Eduard VI, onze Godvrezende vorst, veroorzaakte."

Zouden Edmund Calamy en mr. Bradford niet beaamd hebben, wat de Schotse leraar MacWard schrijft in "De wekker der leraren in tijden van verval", over de dienaars van het Evangelie:

"Hun preken en leven schijnt te zeggen, dat zij niet leven in het gericht van een eeuwige gloed. Zij leven en preken alsof zij waren gekomen boven het gevaar van verdoemenis en nooit zouden komen in het oordeel. Als ik ga vergelijken hetgeen ik sommigen heb horen spreken van de toorn Gods (die niet te ontvlieden is) met hetgeen sommigen voelen, zo is het mij onmogelijk toe te staan of voor te stellen dat zij hun eigen zielen schuldig verklaren voor een rechtvaardige Rechter. Zijn hun harten wel geslagen door dat gericht en verwelkt gelijk het gras, zodat ze vergeten hebben hun brood te eten, of hebben zij wel ooit geweten wat het is hun drank met tranen te vermengen, vanwege Zijn verbolgenheid en toorn, die hen opheft en weer nederwerpt, dat zij zo met de zielen handelen? Hebben zij wel bevende en sprakeloos gestaan voor de vier-schaar van een heilige God, waar vandaan zij zijn gedreven met hun hoger beroep tot de genadetroon van de Middelaar, en doen zij zo weinig om de arme afgedwaalde zielen, die gereed zijn om eeuwige gevangenen te zijn van de toorn Gods, naar Jezus Christus te drijven. Die (predikers die) dat

wel doen, dragen met zich mee een handvol van de hel naar de preekstoel, om de rotssteen met vuur te branden, die zij met geen geweld kunnen breken. Dat steken zij de hoorders in het hart, opdat zij niet ter hel gestoten worden terwijl ze droomden van in de wolken opgenomen en boven deze gloed verheven te zijn."

Een ontzaglijk woord en het is zo waar.

Vader heeft ook de noden, de vreugde en de droefheid van het gezin voor de Heere neer te leggen, juist ook op de dag des Heeren. Vader heeft ook een zegen te vragen over de arbeid van de komende week. Daar was eens een leraar en hij zei: "Worden we dan anders?" Hij antwoordde: "Nee, maar we doen anders." Men wordt er niet anders door. Men wordt er niet door vernieuwd. Maar "dit is 't bevel, van den HEER' der heren." En er behoort nog zoveel meer gedaan te worden op de dag des Heeren.

Want dit is
't bevel
Ps. 81:4 ber.

Huiscatechi-
satie

We zijn ook de huiscatechisatie verloren. En wat zouden we niet nog meer met onze kinderen kunnen doen. In zeker opzicht zou de ontspanningsfunctie, die we ons ook hebben laten ontnemen, weer enigszins teruggebracht kunnen worden in het gezin. Wanneer we bijvoorbeeld met het Bijbellezen aan tafel, gekomen zijn bij de zendingsreizen van de apostel Paulus, zouden we van die reizen een grote kaart kunnen maken en daarop dagelijks aangeven hoe de reis verloopt. Bovendien, er is tegenwoordig zoveel illustratiemateriaal dat het Bijbelse geschiedverhaal kan verduidelijken. We zouden bijvoorbeeld op een groot stuk flanel en door middel van flanelplaten die we zelf maken, ook een kaart kunnen maken van het land Kanaän en daarop verschillende gegevens aanbrengen naar aanleiding van de gelezen of vertelde Bijbelse geschiedenissen. Isings heeft destijds zulk prachtig materiaal getekend, we zouden er gebruik van kunnen maken. Als de kinderen nog klein zijn, kunnen we de tafel bedekken met plaatjes over de Bijbelse geschiedenissen en ze om de beurt een plaatje laten aanwijzen, waarover we dan vertellen. We zouden over personen uit de kerkgeschiedenis kunnen vertellen of er een episode uit nemen. Er zijn vertelboeken te over. Bij de prachtige platen over de Vaderlandse geschiedenis zouden we kunnen vertellen over de wonderen des Allerhoogsten. Er zijn mogelijkheden te over, op elk gebied. Laten we nu niet zeggen, dat we dat niet kunnen. Dat kan een ieder. Als we er de tijd maar voor

nemen om ons voor te bereiden. En verder geldt ook nog steeds, dat het gebrekkig, maar met liefde vertelde verhaal, meer indruk maakt dan het perfect, maar glad vertelde verhaal, hoe mooi het naar de vorm ook mag zijn.

Wat is er al niet mogelijk met het oog op de godsdienstige opvoeding in het gezin en ook met het oog op de ontspanning in het gezin. Alles hebben we aan de scholen overgelaten. Daardoor hebben we een belangrijke vorm van ontwikkeling van onszelf weggeschoven en we onthouden het aan onze kinderen.

En zoals er zoveel mogelijk is rondom de Bijbelse geschiedenis, zo is er ook zoveel mogelijk rondom de wonderen der natuur. De psalmist zegt: "Als ik Uw hemel aanzie, het werk Uwer vingeren, de maan en de sterren die Gij bereid hebt." En: "De hemelen vertellen Gods eer, en het uitspannel verkondigt Zijner handen werk." Zouden wij dan aan deze zaken geen aandacht schenken? Als Salomo mocht schrijven over de wonderen der natuur, dan hebben wij er ons ook mee bezig te houden. En als we er ons met onze kinderen mee bezig houden, dan leren we daar zelf ook van, dan verheugen we er ons in. Als we iemand of iets liefhebben, dan hebben we veel over voor diegene die we liefhebben of voor hetgeen we beminnen. Maar van de andere kant gezien is het ook zo, dat als we ergens veel voor over hebben, we het daardoor ook lief krijgen.

"De hemelen
vertellen
Gods eer"
Ps. 8:4
Ps. 19:2

Het gezin heeft op te voeden tot Bijbelse normen en waarden. Het heeft de godsdienstige begrippen over te dragen, ze belevende, en vandaaruit onderwijzende. Wat hebben we al deze dingen toch gemakkelijk overgegeven, bijvoorbeeld aan de school, de club, de vereniging of de kerk. In onze kring eerst aan de Christelijke scholen en later aan onze eigen, reformatorische scholen. En nu kunnen we wel zeggen: "Het kan niet anders. We hebben er geen tijd meer voor. Onze kinderen verlaten ons 's morgens al zo vroeg en ze komen 's avonds laat thuis en ze hebben hun huiswerk." Toch: gemakkelijk overgegeven. "Het kan toch niet anders." Dat moet dan een ieder maar neerleggen voor het Aangezicht des Heeren.

Bijbelse
normen en
waarden

Ook de sfeer in ons gezin hebben we veelal opgeofferd. De gezelligheid, vaak ook de ontspanning en zoveel andere dingen. "De kinderen willen het niet meer", kan men zeggen. En: "Andere instellingen kunnen het beter." Maar nogmaals: zou het gebrekkige,

Veel
opgeofferd

met liefde geschonken, niet meer indruk maken dan het goed georganiseerde. Maar hebben we wel alles geprobeerd. Hebben onze kinderen de liefde van ons hart erin geproefd. Hebben we niet veel te gemakkelijk die functies overgedragen. Misschien aan de ene kant met een zucht en aan de andere kant met blijdschap. Anderen zorgen er voor. Die kunnen het zo goed. De school, de vereniging, de club, enzovoort. Het missen van de liefde van hun kinderen is de prijs die luie ouders en luie onderwijzers voor hun luiheid betalen.

Wat hebben we gemarchandeerd met onze opvoedkundige taken. Opvoeden blijft toch een ontzaglijke taak. Wat hebben we veel weggegeven. Wat hebben we ons aan veel onttrokken, als het gaat over de ontspanningstaak van het gezin. En dat niet alleen op het gebied van de kennis. Ook op het gebied van zang en muziek. Wat bindt er meer samen - we hebben het al eerder genoemd - dan het samen zingen. En juist deze gezamenlijke dingen zijn noodzakelijker dan ooit. Omdat het beroep van de ouders vaak heel verschillend is van het toekomstig beroep van de kinderen, ontstaat er ook het gevaar, dat de gespreksbasis in het gezin steeds smaller wordt. Men kan elkaar dan al niet meer ontmoeten in het werk. Allemaal zaken die onze gezinnen ondermijnen. Gezamenlijke dingen zijn daarom noodzakelijker dan ooit.

Nu weten we wel, dat er onderzoekers zijn, die zeggen, dat juist het verliezen van veel functies eigenlijk een gewin is voor het gezin. Want dan kan het gezin zich immers richten op haar grondfunctie, haar meest wezenlijke taak: het geven van liefde. Toch is die opvatting niet juist. Want in de plaats van de liefde die voortvloeit uit het werk, of uit het innerlijk samen-zijn, komt heel gemakkelijk een opzettelijk geschonken liefde. En die liefde wordt dan vaak een gekunstelde liefde. Het wordt een gekunsteld, een instandgehouden samen-zijn.

Een
eigen weg ...

Al zo vaak zien we, dat de kinderen bij het ouder worden toch een eigen weg gaan. Ondanks ons pogen. Soms zouden we het voor onmogelijk houden en toch gebeurt het. Er kan veel in hun leven gebeurd zijn, en toch gaan ze. Soms tegen hun eigen geweten in. Een weg die afvoert, ook uiterlijk, van wat ze thuis gehoord hebben. Een weg die afvoert, van wat ze misschien zelfs gezien hebben, aanschouwd hebben, een ogenblik beleefd hebben. Toch een andere weg. Zich als het ware schamend voor het vroegere. Mis-

schien voor zaken waarover ze in hun jeugd geweend hebben. Soms speelt een vriend of een vriendin een rol. Maar daarin toch altijd ook het eigen hart. Het is veelal de vrijwillige keuze van het kind zelf. Dan kan men als ouders zuchten om behoudenis, maar het kind gaat verder. Wetend dat het de verkeerde kant opgaat. Toch gaat het. De Heere beschuldigend. Zo gaat het kind de nacht in. Dan wordt het stil. Een afkeer is er voor in de plaats gekomen. Een bewuste verlating van die zaken, die vroeger van het grootste belang waren. Bewust keert het kind zich af. Een ruimer baan wordt gekozen. We zien het niet alleen bij de kinderen. We zien het vaak ook bij de ouders zelf.

Wij doen alsof deze tijd een door de Heere rijk gezegende tijd is. Wat een kerken en wat een scholen. En we kunnen het ons niet indenken en we willen het ons niet indenken, dat we in een tijd leven, waarvan te vrezen is, dat die vrijwel in zijn geheel van de Heere verlaten is. Door onze schuld. We kunnen en willen het ons niet indenken, dat we leven in een tijd, waarin de Heere Zijn Aangezicht voor ons verbergt. Door onze zonden.

Het gezin is de kerntaak, de godsdienstige taak, kwijt geraakt. En doordat wij die hoofdfunctie van het gezin kwijt zijn geraakt, zijn ook de andere functies van het gezin gedevalueerd, van hun waarde, kracht, zin en betekenis beroofd. Of zou dat geen ingrijpende en zeer schadelijke invloed hebben op de andere functies van het gezin, als de wezenlijke kennis en beleving van de verborgen omgang met God van ons gegaan is. We kunnen het toch zelf waarnemen. Verdwijnt de wezenlijk godsdienstige functie van het gezin, dan kan men elkander niet meer benaderen. Verdwijnt de wezenlijke beleving van het wonder des Heeren uit het gezin, dan kan men niet meer van hart tot hart met elkaar spreken. Dan moet het gesprek wel gaan over banaliteiten. Dan spreken we alleen nog over het weer, de nieuwe auto, enzovoort. Dan is het wezenlijk samenzijn niet meer mogelijk. Dan is er in de diepste kern geen ontmoeting van elkander meer mogelijk. Dan verdwijnt ook de band in het gezin. En de wezenlijke band in het gezin, is toch altijd alleen de godsdienstige band. Ontbreekt die, dan wordt al het andere surrogaat. Dan praten we op zijn best nog wat over godsdienstige vormen, of we vechten nog wat over religieuze zaken en verder niets.

De wezenlijke
band in
het gezin

Het ontbreken van de wezenlijke godsdienstige band, heeft invloed op de andere functies van het gezin. De opvoedkundige functie van het gezin verandert er door. Ze raakt haar diepte kwijt. Veroppervlakkigt. We gaan dan verschillende dingen relativieren. Het verantwoordelijkheidsgevoel voor elkaar neemt af. Verschillende dingen kunnen we dan veel gemakkelijker overlaten aan anderen. De last valt dan misschien wel voor een groot gedeelte van ons af, maar de blijdschap in de opvoeding zijn we dan ook kwijt. Zorg geeft vaak liefde en blijdschap.

Wonderen des
Heeren

Zouden deze dingen niet meer nodig zijn. Zouden die wezenlijk godsdienstige zaken gemist kunnen worden. Was dat vroeger niet totaal anders. Soms kwam er iemand op bezoek, die dingen verhaalde die ook de kinderen hoorden. Wonderen des Heeren. De kinderen luisterden daar naar. Ze zagen er soms naar uit. Ze werden er soms ook onzeker door. Ze zagen er een wereld achter, die ze niet kenden. Een wereld, waarvan ze toch vermoeden, dat het een wereld was, die uitging ver boven wat ze doorgaans hoorden en zagen. Wat verteld werd, was de moeite waard. Zouden onze kinderen anders zijn. Zouden ze er niet meer naar uitzien; uitzien naar iets dat wezenlijk is. Soms kwam er een oude buurman op bezoek, dan vertelde hij en men luisterde. Het wezenlijk godsdienstige omving al het werk. De boer keek naar het weer en er waren er bij die de Heere smeekten om zijn zegen. De schipper keek over het water en soms wist hij van Wie hij afhankelijk was. De bakker had zijn klanten en soms handelde hij met hen over de zaken van het koninkrijk Gods. Zo zou men verder kunnen gaan. Als kind konden we niet ziek worden of onze predikant stond bij ons bed en zocht met ons het aangezicht des Heeren. En als hij door het dorp wandelde, groette men hem, of men nu socialist was of niet. En hij sprak een ieder aan. Ook op de catechisatie was dat zo. Er werd de tijd voor genomen. Het kind werd er gekend, gewaarschuwd, ook hunkerende gemaakt, aangesproken.

Het enige wat
samenbindt

Het enige wat samenbinden kan is de dienst des Heeren. Gaat dat niet, dan behoeft men het op geen ander terrein te proberen. Dan is de slag om het gezin al verloren. Dan is er geen wezenlijk beroep op elkaar meer mogelijk. Dan worden de leden van het gezin niet meer tot in het diepste van hun bestaan geraakt. Dan is men ten diepste niet meer bij elkaar. Dan spreekt men zonder

binding. De bodem van het bestaan van het kind moet aangeraakt worden. Het hart van het kind. Dát hebben de ouders te doen. Ze zullen zich volkomen moeten geven, met zichzelf overboord moeten gaan. Soms tegen elke onmogelijkheid in. Zonder doorzicht, alleen ziende op de Goddelijke opdracht. Men zal dat ook niet kunnen laten, als men enig besef heeft, van wie onze kinderen zijn. En daar staat men dan met zijn onmogelijkheid. Met het niet kunnen, met het niet durven. Met de angst om vervelend gevonden te worden. Van nooit op te houden. En toch, ons kind vraagt er om. Maar het moet waar zijn. Het neemt het ons kwalijk als wij niet over de zaken van het hoogste belang spreken, als wij doen alsof ze er niet zijn. Maar vaak is het zo wel bij ons. Wij maken door ons zwijgen het kind monddood en het kind maakt ons monddood. Als het kind maar eens mocht beseffen, ervaren, dat het voor ons geen praatjes zijn, maar wezenlijke ernst, volkomen ernst. Door het verloren gaan van deze dingen, zijn alle andere dingen in ons gezin ook anders geworden en hebben ook die hun waarde verloren. Daardoor zijn we uithuizig geworden. Daardoor gaan vader en moeder gemakkelijk een avondje weg. De babysitter kan hun taak wel overnemen. Daardoor ook kunnen we onze kinderen van de ene club naar de andere laten gaan en praten we dat goed door te zeggen, dat een club zo goed is voor hun sociale vorming, enzovoort. Vader en moeder horen in hun gezin. Niet moeder alleen, maar vader en moeder. U zult daar later ook nooit berouw over hebben. Maar onze vermoedheid en leegheid verlangt er naar om het huis uit te vluchten. Zou dat geen vermoedheid zijn: het huis te ontvluchten voor elk wissewasje? Weggaan met toch nog enige zorg in onze ziel over ons gaan. We mogen de gezinsfuncties, de gezinstaken niet uit handen geven. En we geven vrijwel alles uit handen. En alles is te begrijpen. Maar als er enig besef is wat eeuwigheid is, wat zonde is, Wie de Heere is, dan zouden onze argumenten wegvallen. Dan zouden we het niet kunnen begrijpen.

Vergelijken we onze situatie nog eens met die van vroeger. De gezinnen waren doorgaans talrijker. Vader vertelde of las voor. Het ene boek na het andere. Het was gezellig voor dat de kinderen gingen slapen. De sfeer was vredig bij het naar bed gaan en al voorlezende kreeg men er zelf zin in. En verhalende werd het al mooier. Moeder zat er bij en ze luisterde. Daar moet ze tijd voor nemen. Het kind wil de sfeer aanvoelen, de rust. Ook de gene-

Harmonium-
cultuur

genheid van vader tot moeder en omgekeerd. Er werd gezongen. In de gezinnen was er de (later) veel gesmade harmoniumcultuur. Had-den we die harmoniumcultuur nog maar. Zingen na de maaltijd, 's avonds, maar ook 's morgens en vaak overdag. Laten we die dingen toch niet vergeten. "Geen tijd", kan men zeggen, of: " 'k Ben niet eens thuis." Zou er ook bij het kiezen van een beroep niet eens rekening gehouden moeten worden met het feit, dat men tijd beschikbaar heeft. Tijd voor de opvoeding van onze kinderen. Tijd voor gezelligheid met elkaar. Tijd voor warmte. We kunnen dat allemaal romantiek noemen en van een voorbije tijd, maar wat geven wij er voor in de plaats. Misschien zegt u: onze kinderen willen dat niet meer. Maar hebben we het wel ooit geprobeerd. Vooral het samen zingen is van groot belang. En dat hoeven niet allemaal geestelijke of ook nederlandse liederen te zijn. En bij het zingen gaat het toch ook om de sfeer.

Wezenlijke
belangstelling
voor het kind

In al de dingen die we genoemd hebben, gaat het toch ook om belangstelling voor het kind. Dat is heel iets anders, dan 'altijd-bezig-zijn-met-het-kind'. Dat moet men wel, maar dan wel op een totaal andere wijze dan door het kind te beknellen in een overdosing van liefde. Daar hebben we in het vorige hoofdstuk iets van gezegd. Het gaat om een 'altijd-bezig-zijn' zoals een wat ouder kind dat eens zei tegen zijn moeder: "U was er altijd." Niet alleen lichamenlijk, ook in psychisch opzicht. Dat legt beperkingen op. Aan moeder en aan vader. Ook aan vader. De moeder die zo opgaat in het maatschappelijk gebeuren, in het door haar gezochte werk buitenshuis; waar is ze met haar gedachten. Is dan haar gezin niet in het centrum van haar gedachten. Ze heeft toch ook de doopbelofte afgelegd. Ouderwets, zegt u. Zijn we dan nu zoveel gelukkiger.

Ook andere activiteiten kunnen voor het gezin van belang zijn. Het uitzien naar en het beleven van de hoogtijdagen, de kleine hoogtepunten in het gezin, bijvoorbeeld de verjaardagen. Veel hebben we weggegeven. En nu zijn we zover dat er een spreker moet komen op de zaterdagavond, om onze jeugd van de straat te houden. En dat vinden we dan nog het beste van wat er zich alzo voor doet. Maar waarom is die spreker niet thuis. Waarom zijn die kinderen niet thuis. Heeft die spreker zelf geen gezin. Heeft hij geen taak in zijn gezin. Moet ook op die avond moeder alles opknappen. Is er dan geen voorbereiding meer voor de dag des Heeren.

Is het niet een grote blijdschap, niet het minst ook voor de ouders, als de kinderen zich later nog veel weten te herinneren van vroeger, toen ze klein waren. Jeugdherinneringen.

Het spel van het kind

Tenslotte nog iets over het spelende kind. We zeggen het zo vanzelfsprekend: het spelende kind. Maar mag een kind spelen. Is dat in overeenstemming met ons opvoedingsdoel: de ere Gods. Kan er vanuit dit doel sprake zijn van spel. Heeft het kind geen belangrijker zaken te verrichten. Is er wel tijd voor het spel. Overdreven vragen, kunt u zeggen. Is dat zo. Ook het kind kan sterven. U kunt deze zaken overdreven vinden. Maar we zijn er van uitgegaan, dat de mens - ook het kind - een schepsel is. Een gevallen schepsel. Dit kan nooit genoeg herhaald worden, want we hebben er geen gedachte meer van, wat dat is. Het laat zich heel goed voorstellen, dat bij een wezenlijk besef daarvan, er geen spel meer mogelijk is. En het zal ook zeker zo zijn, dat daar, waar de Heilige Geest ons doet zien wie we geworden zijn, dat daar geen spel meer over blijft, niet meer mogelijk is. Bij het zien van deze dingen, bij het mogen leren kennen van deze zaken, zal ook het kind geen neiging meer hebben tot spelen. Dan wordt het geroepen tot totaal andere dingen. En weer, u kunt dit overdreven vinden, of onnatuurlijk. Maar wil de mens weer wezenlijk schepsel worden, een schepsel dat de eer van zijn Schepper uit genade mag bedoelen, dan blijft er van wat wij zo graag de natuur van het kind noemen, niets meer over. De mens wordt gezaligd tegen zijn natuur in. Zijn verdorven natuur wordt vernieuwd. "Heere, Gij hebt mij overmocht." Het is niet zo'n vreemde vraag of het spel van het kind wel getolereerd is.

Is het spel
getolereerd?

Vergelijk
Jer. 20:7

Maar, zou men kunnen zeggen, het zit toch in de aard van het kind, in zijn wezen. Het is toch ook niet onbijbels. Het spel van het kind is ook anders, dan het spel van de volwassene. Het neemt in het leven van het kind een andere plaats in, dan in het leven van de volwassene. Voor het kind is het niet slechts een gedeelte van zijn *zijn*. Voor de volwassene is spel - bijvoorbeeld zijn hobby of liefhebberij - een onderdeel van zijn leven, iets wat hij er bij doet, wat naast zijn werk staat. Voor het kind ligt dit toch anders. Het is zijn leven, zijn wijze van zijn.

Afschaduwung
in het spel

2 Sam. 6:21

In zekere zin is dat ook zo. Met name de kleuterleeftijd is de leeftijd, waarin het kind in zeker opzicht een spelend kind is. Maar dan moeten we daarbij wel weer bedenken, dat het spelen van het kind een afschaduwung is. Een afschaduwung van wat we lezen in Zacharia 8:5: "En de straten dier stad zullen vervuld worden met knechtjes en meisjes, spelende op haar straten." Een afschaduwung ook van wat David uitroept, in den Heere verblijd: "Ja, ik zal spelen voor het aangezicht des HEEREN." Als afschaduwung dáárvan, speelt het kind. Laten we dit eerst bedenken voor we ons met het spelen bezig houden.

Het spel: een
wezenlijke
zaak

Vergelijk
Matth. 22:37
Luk. 10:27

Het spel van het kind is wezenlijk anders, dan het spelen van de volwassene. Het is ernst voor het kind, een ernstig bezig zijn. Een volledig in beslag genomen zijn. Als de ouders het kind zien spelen en ze gaan meespelen, dan deelt de volwassene wel in de speelvreugde, maar gaat er niet volledig in op. Het kind gaat er in op. De ouders, die meespelen niet. Wanneer een volwassene speelt, dan is het iets dat erbij komt. Maar bij de kleuter is dat anders. Daarom spraken wij hiervoor over het spelende kind. Het is voor het kind zijn wijze van bestaan. Een heel wonderlijke zaak. We moeten er toch eens even over nadenken. Bij het schoolkind en zeker bij de volwassene staat veelal het denken, het ontleden van de zaken, het analyseren, voorop. Bij de kleuter is de beleving primair. Het gevoelsleven staat voorop, niet het verstand. Het is alsof de Heere het kind een periode heeft gegeven, waarin niet zijn verstand, maar de beleving van de dingen in hun hoedanigheid voorop staat. En weer, de mens zal in geen enkel opzicht ooit te verontschuldigen zijn. Niet alleen wat betreft zijn verstand, maar ook wat betreft zijn gevoel en zijn wil. Het ganse bestaan van de mens, heeft deze ontwikkeling van gevoel en verstand mogen ontvangen, om zijn Schepper te loven en te prijzen. Alles heeft hij mogen ontvangen, om zijn Schepper met zijn gehele hart (gevoel), met zijn gehele verstand en met al zijn kracht te loven. En hij heeft zijn Schepper met heel zijn hart, met zijn gehele verstand, met al zijn kracht, met geheel zijn gevoel, met heel zijn bestaan verworpen.

Het spel is een wezenlijke zaak voor de kleuter. Het is zijn bestaanswijze. In zeker opzicht zijn leven. Het spelen is voor het kind een serieuze, ernstige bezigheid, zoals de arbeid dat is voor de volwassene. Professor Langeveld, die zich ook bezig gehouden

heeft met het spel van het kind, omschrijft het in zijn Ontwikkelingspsychologie als volgt: "Het spel is de meest wezenlijke bezigheid van het veilige kind met een wereld, die alles nog kan blijken te zijn." Een heel fraaie omschrijving. Toch een omschrijving, die de onze niet kan zijn. Als we er van uitgaan, dat het kind een schepsel is, kunnen we nooit zeggen dat het spel de meest wezenlijke bezigheid van het kind is. Het schepsel is geschapen voor een oneindig hogere, absolute taak, zoals we gezien hebben bij de omschrijving van het doel van de opvoeding. Als het spel de meest wezenlijke bezigheid van het kind zou zijn, dan zou het kind in zijn spel, de Heere moeten verheerlijken en anders - dus als dat niet zo is - dan zou het kind geen schepsel zijn.

"Het spel is de meest wezenlijke bezigheid van het veilige kind", zegt Langeveld. Er is hier wel sprake van een ontcrachting van het woord 'veilig' en van de uitdrukking: 'het veilige kind'. Wezenlijk veilig is: geborgen zijn. Gekocht en betaald door het Bloed des Lams. Gerechvaardigd en geheiligd. Dan is men veilig. En is het anders, dan is er geen ogenblik sprake van wezenlijke veiligheid. Dan is er geen ogenblik sprake van een wezenlijk veilig kind. En het is waar, een kind, dat zich niet veilig voelt, zich niet geborgen weet, speelt niet. Het angstige kind is niet veilig. Het angstige kind komt dan ook niet tot spelen. Waar de wezenlijke veiligheid ontbreekt is slechts surrogaat-veiligheid, als een flauwe afschaduwning van de wezenlijke veiligheid. Die surrogaat-veiligheid maakt ook het spel in zekere zin nog mogelijk. Het veilige kind speelt, zegt Langeveld. Maar het is wel een schijnveiligheid. En ook het spel is slechts een flauwe afschaduwning van het spelen waar de Schrift over spreekt. In die zin kan men zeggen: het kind speelt alleen in een vertrouwde, veilige omgeving.

Wat gebeurt er nu eigenlijk als een kind speelt. Men heeft wel opgemerkt, dat er bij het spel sprake is van twee zaken: de werkelijkheid en de verbeelding. Misschien is het duidelijk te maken met een voorbeeld. Iedere ouder heeft wel eens gezien, dat zijn kind speelt met de kussens die de bank versieren. Nu eens is het kussen in het spel dit, dan weer wat anders. Het kan de muur zijn, waar achter het kind zich bergt bij een bestorming. Het kan het huis worden, dat het kind bouwt. Misschien de toren, waar het op klimt. De kussens zijn echte bouwstenen voor de muur, het huis, de toren. Dat is de verbeelding, de fantasie. Toch weet het kind tegelijkertijd

Werkelijkheid
en
verbeelding

goed, dat die bouwstenen kussens zijn. Het weet ook goed, dat het geen echt huis is. Het weet goed, dat het kussens zijn waarmee het speelt. Dat is de werkelijkheid. In het spel is het kussen geen kussen meer en toch is het ook geen echt huis. De speelwereld is dus niet echt, maar wel 'net echt'. We kunnen ons dan afvragen: is het spel een schijnwereld, alleen een fantasiewereld. Dat is het ook weer niet. De speelwereld heeft de werkelijkheid tot achtergrond. Maar bij die werkelijkheid komt iets nieuws, een verrassing, een ver-beeld-ing, een fantasie. De echte wereld wordt het materiaal van de verbeelding; de bouwstof waarmee de verbeelding een eigen wereld schept. Het is de stof waarmee de fantasie speelt, iets creëert, schept. Zonder die echte wereld is het spel niet mogelijk.

En dan is er nog iets. Terecht heeft eens iemand gezegd: "Het kind speelt, maar het hem omringende waarmee het speelt, speelt ook met hem." Het spel heeft iets van een vraag en antwoord. Het kind wordt als het ware uitgedaagd door de echte wereld, 'gevraagd' om er iets mee te doen. Het kind antwoordt daarop met zijn spel, met zijn verbeelding, fantasie. De wereld lokt het spel uit, wekt de verbeelding, maakt de verbeelding gaande. De verbeelding, de fantasie, schept met de echte wereld een eigen wereld, de spelwereld. Maar in het spelen met de wereld moet het kind altijd rekening houden met de echte wereld. De fantasie mag niet los van de wereld ongebreideld haar gang gaan.

In het spel van het kind treffen we dus aan, een samengaan van de werkelijkheid met de verbeelding, de fantasie. Wordt één van die twee losgelaten, dan valt het spel weg, dan houdt het op, dan is het er niet meer. Als de ouder bijvoorbeeld zegt: "Leg die kussens eens op zijn plaats", dan is het spel uit. Dan is de verbeelding weg. Alleen de werkelijkheid blijft over. Dan wordt de muur van het huis weer gewoon een kussen. Dan is het spel verstoord. Plotseling volkomen verstoord. Maar ook vanuit de andere pool kan het spel verstoord worden, vanuit de pool van de verbeelding. Wordt de werkelijkheid losgelaten, dan kan de verbeelding een te grote plaats gaan innemen, de overhand nemen. Dan kan het zijn, dat die verbeelding, de fantasiewereld het kind te machtig wordt, dat het er door overweldigd wordt. We kunnen ook dat waarnemen, bijvoorbeeld als we zelf meespelen en we met onze verbeelding te ver gaan. Dan kan het gebeuren, dat het kind zich in angst terug gaat

trekken. Of het kruipt weg bij moeder. Spel is dus werkelijkheid verbonden met verbeelding.

Met de spontane expressie - die men tegenwoordig zo hoog aanslaat - en met de overwaardering van de fantasie, doen we het spelende kind dus geen dienst. Er moeten grenzen gesteld worden aan de sterkte en de mate van de verbeelding en de spanning in het spel. Al te spannend is niet goed. Maar daartegenover, de verwaarlozing van de verbeelding, de fantasie is ook niet goed. De moeder die altijd direct alles opruimt waar het kind mee speelt en die - om bij het voorbeeld te blijven - door haar werkelijkheidszin het kussen altijd als kussen blijft zien, maakt het spelen ook onmogelijk.

Spontane
expressie en
het spel

Het kan zijn, dat de speelwereld de enige wereld is waarin het kind nog leven kan. Maar dan is er wel veel mis. Dan wordt het spel toevluchtsoord voor het kind. Dan wendt het zich af van de werkelijkheid. Men kan zich dan terecht afvragen of het spel daar nog spel is. Dan is het contact met de werkelijkheid verbroken. Dan wordt het meer een dagdromen dan een spelen. Bij het kinderlijk spelen moet er dus een verbondenheid tussen werkelijkheid en verbeelding blijven. Die verbinding is noodzakelijk.

Spel als
toevluchtsoord

Als één der ouders meespeelt - en soms heeft het kind dat heel graag - dan moet die ouder in het rijk van het kind binnengaan. Dan moet hij meespelen. Dan moet hij wel even de zorg van zich af kunnen leggen, anders lukt het niet. Als hij goed met het kind mee zou spelen, dan moet hij mee kunnen spelen in die verbeelding. Dat lijkt vaak moeilijker dan het in werkelijkheid is. Wie kent niet het volgende merkwaardige verschijnsel: het kind komt niet tot spelen. Daarom gaan vader en moeder eens bij het kind op de grond zitten en nemen het speelgoed van het kind, bijvoorbeeld de blokken, om het kind tot spelen te brengen. Maar in plaats daarvan beginnen vader en moeder zelf te spelen. Ze bouwen bijvoorbeeld een toren. En dan kunnen ze ook nog zo gegrepen worden door het eigen spel, dat ze bijna wat geprikkeld worden als het kind de toren omgooit. Ook de volwassene wordt dan dus gegrepen door het spel. In zekere zin is hij dan even onbezorgd bezig. Men kan dan heerlijk uitrusten.

Voor het spel van het kind is rust nodig. Innerlijke rust. Waar geen rust is, speelt het kind niet. Weinig dingen in de opvoeding

van het kind zijn zo belangrijk als rust. En weer letten we een ogenblik op het wezenlijke beeld, waarvan het spel van het kind een afschaduwing is. Het spel is de afschaduwing van het wezenlijk, heilig onbezorgd zijn. Als David speelt voor de ark des HEEREN en huppelt voor het Heiligdom, dan is hij zonder zorg. Dan verheugt hij zich. Dan zijn de zorgen geweken. Dan leeft hij in de Rust. Ook het spelen is een afschaduwing. Een afschaduwing van het wezenlijk verblijd zijn.

Het kind speelt met voorwerpen en die voorwerpen hebben voor het kind nog geen vaste betekenis. Zo kan bijvoorbeeld een stoel nog alles zijn. Men kan er op zitten, maar het kan ook een vliegtuig zijn. Het kan eigenlijk nog van alles zijn. De dingen hebben in het spel blijkbaar geen vaste betekenis, geen vaste functie. Dat is bij de volwassene anders. Daar is een stoel een voorwerp om op te zitten. Daar is een blok een stuk hout. Soms kan het zijn, dat de volwassene getroffen wordt door de verrassende vormgeving van een bepaald voorwerp. In dat geval gaat er weer een nieuwe wereld voor ons open. Dan komen er weer mogelijkheden en zien we weer mogelijkheden, die we eerst niet gezien hebben. Daar is sprake van een nieuwe spelmogelijkheid. Dan gaat de wereld ook voor de volwassene weer open. Misschien heeft dit ook te maken met de blijdschap en het verdriet van het denken. Is deze mogelijkheid, de ontvouwing en ontdekking van iets nieuws, weggevallen dan wordt de wereld een starre wereld, een vaststaande wereld, een wereld die nog maar één betekenis heeft. In die wereld is niet meer te spelen. De wereld waarin alle dingen nog alles kunnen zijn, noemt men wel een 'open wereld'. Dat is een nooit vervelende wereld.

Een open
wereld

Bestaat die wereld, die open wereld. Als we nadenken over het doel van onze opvoeding, is dan die open wereld er wel. Kan dan in die wereld alles, alles zijn. Is die mogelijkheid er. De wereld, die nog niet vast staat, laat steeds iets anders zien, iets nieuws; geeft aan het kind steeds iets van haar geheim prijs. En zolang die mogelijkheid er is, is er spel mogelijk. Is er ook steeds variatie in het spel mogelijk. Kan het spel zich steeds vernieuwen. Maar heeft de wereld, waarin het kind leeft, niets nieuws meer te bieden, dan is er geen spel meer mogelijk. Het kan zijn dat de wereld die het kind omringt niets meer heeft te bieden. Voor het kind is het gewoonlijk zo, dat de werkelijkheid nog trekt en nog niet is afgeslo-

ten. Alles is nog niet bekend, heeft nog haar geheim. Er zit nog verrassing in de werkelijkheid. Daardoor is spel mogelijk. Is die verrassing verdwenen uit de werkelijkheid, dan is er geen spel meer. De 'alles-wetende' speelt niet meer.

Wij kunnen die wereld voor het kind ook sluiten. Als we alles weten. Als alles vast staat en zijn vaste betekenis heeft, maar één betekenis heeft. Als een stoel alleen maar een stoel is, en we alleen dat op het kind overdragen, dan kan het kind niet meer spelen. Dan is er geen vraag meer, geen uitdaging meer tot spelen. Dan wordt de wereld gesloten. Een gesloten wereld. Deze wereld levert geen verrassingen meer op. Vaak is dat zo met de wereld van de volwassene. Is dat ook niet vaak bij ons zo. Vooral bij ons. En nu is het juist zo, dat als er nog een verrassende werkelijkheid is, dan volgt de ene verrassing op de andere. Dan kan het spel steeds verder gaan. Dan zijn er mogelijkheden. Ongekende mogelijkheden. Mogelijkheden, die er eerst niet waren. Onbekende mogelijkheden.

Een gesloten
wereld

Het spel vraagt dus een vertrouwde wereld, die tegelijkertijd nieuwe mogelijkheden, verrassingen biedt, een vreemde wereld, een onbekende, onvertrouwde wereld dus. Men noemt dit wel de dubbelzinnigheid van de speelwereld. Vertrouwd en vreemd. De vertrouwde wereld mag niet zonder het vreemde, het nieuwe zijn. Maar die wereld, wil er spelen mogelijk zijn, moet wel stabiel zijn. In die wereld moet rust zijn. Gejaagdheid maakt het een kind onmogelijk tot spelen te komen. Rust en een zekere stilte zijn vereist. Een stabiele wereld, waarin het kind veilig is. Vaak heeft het kind in die wereld een eigen speelplaats. Soms een verborgen plaats. Die plaats is nodig voor het spel. Die plaats kan zich overal bevinden, maar hij moet er wel zijn. Hij laat zich vinden onder een kast, in een hoek van de kamer, achter het gordijn, in een schuur, op zolder, enzovoort. Het kind leeft in die verborgen plaats. Het rust er uit.

De dubbelzin-
nigheid van
de speelwereld

Er is nog een vorm van spelen, die we slechts met een enkel woord noemen. En dat is het spelen met water, met zand, enzovoort. Daarbij gaat het om de beleving van het materiaal, de eigenschappen, de vorm, de geaardheid van het materiaal. En dit spelen kan heel ontspannend werken. Steeds weer laat het kind dat zand tussen zijn vingers doorglippen. Steeds weer hevelt het kind het

water van het een in het ander - en doen wij dat zelf ook nog niet vaak. Het kind raakt het zand aan, het speelt er mee. Het voelt het. Hier zijn spelen en voelen een eenheid. Vooral voor onrustige, ongedurige kinderen is dit een geliefd spel. Soms is het hun voor-naamste bezigheid. Het werkt bevrijdend. Het heeft waarschijnlijk ook te maken met een onvervuld verlangen. Dat onvervulde verlangen wordt door dit spelen dan tot zwijgen gebracht. We gaan hier niet verder op in, want dan komen we op het terrein van de speltherapie en de speldiagnostiek. Eén opmerking slechts. Alle speldiagnostiek en alle spelbehandeling is gebaseerd op de veronderstelling, dat er verband bestaat tussen het spel van het kind en zijn leven in de werkelijkheid, tussen het spel en de ontwikkeling van het kind, tussen het vermogen tot verbeelding en de werkelijkheid. De twee pijlers waarop het spel rust.

Zo hebben we enkele dingen gezien uit het leven van de kleuter en de zuigeling. Toch wel belangrijke dingen. Tenslotte twee korte verhalen.

Een hoog
privilege

Mr. Thomas Shepard schreef op 7 februari 1636 in zijn dagboek, aangaande zijn kind: "Mijn kind, God wil zijn uw God en als gij tot Hem zult wederkeren, dan zal Hij u zekerlijk ontvangen. Dit is een hoog privilege, mijn kind! Loof Hem daarvoor. En nu mijn kind, uw lieve moeder stierf in den Heere, verlatende de wereld voor een andere, nadat zij haar lichaam voor u gegeven had. Veel gebed en veel tranen heeft ze voor u geschreid. En dit was haar bede, dat, als de Heere niet voornemens was, Zich te verheerlijken door u, of Hij dan u wilde afsnijden door de dood, liever, dan u te doen leven tot Zijn oneer door de zonde. En daarom, weet dit mijn kind, dat indien gij zult rebelleren tegen de Heere en Hem zult verzaken en niet zult smeken Hem te leren kennen, noch te geloven in Zijn Zoon, dat dan al de gebeden van uw moeder en haar tranen zullen zijn tot een ontzettend getuigenis tegen u, in die grote Dag."

Een aller-
grootst
wonder

Dan een verhaal dat toont, dat de Heere ook in het leven van een klein kind, een allerontzaggelijkst wonder kan verrichten. In Schotland woonde John Geddies, de landsadvocaat. Hij behoorde tot de hoogste kringen des lands. Het was in de tijd toen de kinderen des Heeren gruwelijk vervolgd werden. Tot dusver was John Geddies gehandhaafd in zijn functie. Maar dan komt de vervolging van de Kerk ook tot hem. Hij vertelt het aan zijn driejarig dochtertje,

Emilie, hun enig overgebleven dochtertje. Tezamen met zijn vrouw vertelt hij het kind wat hen te wachten staat. Inbeslagneming van al hun bezittingen en vervolging. Toen vroeg het kind: "Nemen ze ons dan alles af vader. Houden we dan niets meer over." En als vader en moeder dan met deernis naar hun enig overgebleven dochtertje kijken, zegt dat kleine kind schuchter: "Als ze ons dan alles afnemen vader, dan zullen we door het geloof leven." Zo kan het ook zijn in het leven van een nog zeer jong kind. Tot ere des Heeren.

Inhoudsoverzicht

- Gehoorzaamheid - geloofsgehoorzaamheid
- een rechtvaardige eis
- straf en beloning
- lichamelijke tuchtiging
- opvoeden tot eerbied
- het gezag
- Gewoontevorming en vaste regels
- leren wachten en leren aanpassen
- gewoontevorming
- rust in de opvoeding
- koppigheid
- afhankelijke zelfstandigheid
- zelfbeheersing
- Het angstige kind - angst is bestaansangst
- angst en vrees
- Het nerveuze kind - het nerveuze kind
- het kind met nerveuze verschijnselen
- onvermogen tot prikkelselectie
- verhoogde prikkelbaarheid
- snellere vermoeidbaarheid
- oorzaken van nervositeit
- Het jaloerse kind - endogene jaloersheid
- exogene jaloersheid
- Het functie-verlies van het gezin
- de godsdienstige taak
- de ontspanningstaak
- Het spel van het kind - is spel getolereerd
- spel als afschaduwing
- werkelijkheid en verbeelding
- Zuigeling en kleuter - een hoog privilege
- een allergrootst wonder